

ΕΚΤΑΚΤΗ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 24ΗΣ ΑΠΡΙΛΙΟΥ 2001

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΚΟΝΟΜΗ

Ε Π Ι Σ Η Μ Η Υ Π Ο Δ Ο Χ Η
ΤΟΥ ΑΝΤΕΠΙΣΤΕΛΛΟΝΤΟΣ ΜΕΛΟΥΣ
κ. ΛΑΜΠΡΟΥ ΚΟΥΛΟΥΜΠΑΡΙΤΣΗ

ΠΡΟΣΦΩΝΗΣΗ ΑΠΟ ΤΟΝ ΠΡΟΕΔΡΟ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ κ. ΝΙΚΟΛΑΟ ΚΟΝΟΜΗ

Κύριε Καθηγητά,

Με ιδιαίτερη χαρά σάς καλωσορίζω στον οίκο τής 'Ακαδημίας.

'Ολοκληρώσατε τις ἐγκύκλιες σπουδές σας στην 'Ελλάδα και στη συνέχεια σπουδάσατε χημεία στο Πανεπιστήμιο τής Λιέγης και φιλοσοφία στο Πανεπιστήμιο Βρυξελλών. Χάρη στα διδακτικά και ἐρευνητικά σας προσόντα και τη μεγάλη ἐργατικότητα σας ἀνήλθατε ὅλες τις βαθμίδες τής πανεπιστημιακῆς ἱεραρχίας μέχρι τοῦ βαθμοῦ τοῦ καθηγητοῦ.

'Ιδρύσατε τὸ διεθνὲς περιοδικὸ Revue de Philosophie Ancienne, και τὴ σειρά Cahiers de Philosophie Ancienne τῶν φιλοσοφικῶν ἐκδόσεων «Οὐσία».

Εἴστε μεταξύ ἄλλων συνδιευθυντῆς τοῦ Τμήματος φιλοσοφίας τοῦ 'Ινστιτούτου 'Ανωτάτων Σπουδῶν τοῦ Βελγίου, Γενικὸς Γραμματεὺς τοῦ Διεθνοῦς Κέντρου 'Αρχαίας 'Ελληνικῆς Θρησκείας και ἀντιπρόεδρος τῆς Βελγο-λουξεμβουργιανῆς 'Εταιρείας 'Ιστορίας τῶν Θρησκείων. Μερικὰ ἔργα σας ἔχουν τύχει βραβείων ἀπὸ τὴν 'Ακαδημία ἠθικῶν και πολιτικῶν ἐπιστημῶν τῶν Παρισίων, τὴ Βασιλικὴ 'Ακαδημία τοῦ Βελγίου και τὴ Γαλλικὴ 'Ακαδημία. Σὰς προσφέρθηκε τιμητικὴ ἔδρα στὰ Πανεπιστήμια Γάνδης και Τύνιδος και τρία Πανεπιστήμια σὰς ἀνακήρυξαν ἐπίτιμο διδάκτορά τους σὲ ἀναγνώριση τοῦ ἔργου σας. Ἔχετε ὀργανώσει φροντιστήρια φιλοσοφίας στὸ Πανεπιστήμιο τῶν Βρυξελλῶν και μετέχετε ἐνεργῶς στὶς ἐργασίες τοῦ Σεμιναρίου ἀρχαίας φιλοσοφίας στὸ Πανεπιστήμιο Παρισίων.

Γιὰ τὰ πολυάριθμα καὶ πολὺ σημαντικὰ ἐπιστημονικὰ ἔργα σας θὰ γίνῃ λόγος ἀπὸ τὸν ἀκαδημαϊκὸν ποῦ θὰ σᾶς παρουσιάσει.

Σᾶς καλωσορίζω στὸ ἴδρυμα καὶ σᾶς εὐχομαι συνέχιση τῶν φιλοσοφικῶν σας ἀναζητήσεων ἐπ' ἀγαθῷ τῆς ἐπιστήμης. Σύμφωνα μὲ τὰ κρατοῦντα θέσμια σᾶς ἐγγειρίζω τὸ σχετικὸ δίπλωμα τῆς ἐκλογῆς σας καὶ τὸ σῆμα τῆς Ἀκαδημίας.

Μὲ ἀπόφαση τῆς Γ' Τάξεως τὸ νέον ἀντεπιστέλλον μέλος θὰ παρουσιάσει ὁ ἀκαδημαϊκὸς κ. Εὐάγγελος Μουτσόπουλος. Παρακαλῶ τὸν κ. συνάδελφο νὰ εὐαρεστηθεῖ νὰ λάβει τὸν λόγο.

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ ΑΠΟ ΤΟΝ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟ Κ. ΕΥΑΓΓΕΛΟ ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟ

Κύριε Συνάδελφε καὶ ἀγαπητὲ Φίλε,

Ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν θεωρεῖ ἑαυτὴν εὐτυχῆ ποῦ Σᾶς περιλαμβάνει σήμερα εἰς τοὺς κόλπους τῆς εὐτυχῆ, ἐπειδὴ στὸ πρόσωπό Σας ἀναγνωρίζει τὸν διαπρεπῆ ἐργάτην τῆς Φιλοσοφίας, ἐργάτην ἄοκνον ὁ ὁποῖος, εἰς ἡλικίαν ἀπιστεύτως νεαράν, κατώρθωσε, χάρις εἰς τὰ σπάνια προσόντα του, ν' ἀναδειχθῆ εἰς στοχαστὴν ὀλκῆς, διεθνῶς ἀναγνωριζόμενον καὶ ἐπιβαλλόμενον ὄλονεν περισσότερον παγκοσμίως διὰ τῶν θεωριῶν του καὶ διὰ τῆς προσωπικότητός του. Τιμᾶτε, κυριολεκτικῶς, τ' ὄνομα τῆς πατρίδος μας ἐν τῇ ξένῃ χωρὶς ποσῶς ν' ἀμελήτε νὰ προσέρχεσθε στὸ πάτριον ἔδαφος γιὰ νὰ θέτετε τὴν ὑψηλὴν Σας διάνοησιν εἰς τὴν διάθεσιν τῶν συμπατριωτῶν Σας, μ' ἀνακοινώσεις σὲ διεθνῆ συνέδρια καὶ μ' ὁμιλίες στὰ ἑλληνικὰ πανεπιστήμια. Πρόσφατα μόλις ἐδιδάχθημεν ἀπὸ Σᾶς κατὰ τὴν ἀναγόρευσίν Σας ὡς ἐπιτίμου διδάκτορος ἀπὸ τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν ποῦ Σᾶς ἀνέδειξε στὸν ἀκαδημαϊκὸν αὐτὸν βαθμὸ μετὰ τὸ Πανεπιστήμιον Κρήτης καὶ ἄλλα πανεπιστήμια τοῦ ἔξωτερικοῦ.

Ἄν τὴν ἀνθρώπινη, πέρα τῆς ἐπιστημονικῆς, προσωπικότητά Σας ἐχρειάζετο νὰ χαρακτηρίσω μ' ἓνα μόνον ὄρον, μ' ἓνα μόνον κατηγόρημα, δύσκολα θ' ἀνεύρισκα ἄλλον ἀπὸ τὸ ἐπίθετο *χαρίεις*· καὶ τοῦτο, ἐπειδὴ, παρὰ τίς μέχρι τώρα τιμὲς ποῦ Σᾶς ἔχουν ἀποδοθῆ εἰς ἀναγνώρισιν τῶν φιλοσοφικῶν Σας ἐπιτευγμάτων, δὲν ἔχετε ποσῶς διαφθορῆ ὡς πρὸς τὸ ἦθος Σας, πρᾶγμα σπανιώτατο στὴν ἐποχὴ μας. Ἀντιθέτως, ἡ ἐργατικότης ποῦ ἀνέκαθεν Σᾶς διακρίνει συνεχῶς ἐντείνεται, ὥστε οἱ καρποὶ τῆς ν' ἀναδεικνύονται ὄλονεν ἀγλαότεροι, τιμητικώτεροι καὶ προσφορώτεροι γιὰ τὴν ἐπιστήμη ποῦ καλλιεργεῖτε, γιὰ τὸ πρόσωπό Σας καὶ γιὰ τὴν Ἑλλάδα τῆς ὁποίας τὸ φιλοσοφικὸ παρελθὸν ἐρευνᾶτε καὶ ἀναδεικνύετε οἰκουμενικῶς.

Ἀνήκετε στὸν ἑλληνισμό τῆς διασπορᾶς, ἐμαθητεύσατε ὁμως στὴν Πατρίδα κατὰ τὰ ἐφηβικά Σας χρόνια. Αὐτὸ Σᾶς κατέστησε δεινὸν κάτοχον τῆς ἑλληνικῆς, πρᾶγμα ποὺ συνετέλεσεν οὐσιαστικῶς εἰς τὴν ἀρίστην ἐπίδοσή Σας ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς ἐρεύνης τῆς ἀρχαίας, ἀλλὰ καὶ τῆς μεσαιωνικῆς φιλοσοφίας.

Ἡ ἀρχικὴ Σας πανεπιστημιακὴ μόρφωσις στὸν τομέα τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν Σᾶς προσεπόρισε τὴν γνώση τῆς αὐστηρᾶς πειραματικῆς μεθόδου ποὺ πᾶν ἄλλο ἢ ἀντίκειται πρὸς τὴν μέθοδον τῆς φιλολογικῆς καὶ φιλοσοφικῆς διερευνήσεως τῶν κειμένων, τόσον οὐσιαστικῆς γιὰ τὴν κατανόησιν τῆς διανοήσεως τῶν δημιουργῶν τους. Ἐμαθητεύσατε καὶ ἐθητεύσατε πλησίον δεινῶν ἱστορικῶν τῆς φιλοσοφίας, ποὺ οἱ ἴδιοι ἦσαν καὶ σημαντικοὶ φιλοσοφοῦντες, ἀφοῦ τὸ αὐθεντικῶς φιλοσοφεῖν εἶναι ἀδιαχώριστον ἀπὸ τὴν περὶ τῆς φιλοσοφίας μέριμναν, καθ' ὅσον οἱ δύο αὐτοὶ κύκλοι ἐρεύνης συνιστοῦν τις δύο ὄψεις τοῦ αὐτοῦ νομίσματος, τροφοδοτοῦν δηλαδὴ ἀλλήλους. Κ' ἐπειδὴ ἀκριβῶς ἐδιδάχθητε πῶς νὰ φιλοσοφῆτε μεθοδικῶς, ἀνεδείχθητε ὄχι μόνον εἰς ἕξοχον ἱστορικὸν τῆς φιλοσοφίας, ἀλλὰ καὶ εἰς ἐξάαιρετον φιλοσοφοῦντα, ὅπως περὶ αὐτοῦ μαρτυρεῖ ἡ ἐκ μέρους Σας μεταϊστορικὴ σύλληψις καὶ ἀξιολόγησις τόσον τῆς οὐσίας τοῦ μύθου ἐν γένει ὅσον καὶ τῆς σημασίας τῆς ἐπιδράσεως τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας ἐπὶ τοῦ μεσαιωνικοῦ στοχασμοῦ.

Τὸ ἀρχικόν Σας ἐνδιαφέρον γιὰ τις θετικὰς ἐπιστῆμες ἤγαγε κατὰ τὸν φυσιολογικώτερον τρόπον τὸ φιλοσοφικὸ Σας πνεῦμα στὴν διερεύνηση, πέραν τῆς ἀριστοτελικῆς ἐπιστημολογίας, μὲ πυρῆνα τὴν ἔννοιαν τῆς δόξης, στὴν ἐξέταση τῆς σημασίας τῆς ἴδιας τῆς Φυσικῆς τοῦ Ἀριστοτέλους. Ἐκεῖθεν ἡ πνευματικὴ Σας ἀνησυχία Σᾶς ὠδήγησε στὴν ἀναζήτησιν τῶν ριζωμάτων τῆς φυσικῆς αὐτῆς, ἀναζήτησιν ἀπὸ τὴν ὁποίαν εὐθέως ἐξεπήδησαν τὰ περὶ τῆς προσωκρατικῆς φιλοσοφίας ἔργα Σας, ἀλλὰ καὶ ὁ ἱστορικὸς καὶ, προπάντων, μεταϊστορικὸς προβληματισμὸς Σας περὶ τῆς μετὰ τὸν Ἀριστοτέλη πορείας τοῦ φιλοσοφικοῦ στοχασμοῦ, τόσον στὴν Ἑλλάδα ὅσον καὶ στὴν Δύση· προβληματισμὸς ποὺ, τελικῶς, ἀνέδειξε τις οἰονεὶ ἀποδεσμευτικὰς δυνατότητες τοῦ πνεύματός Σας ν' ἀγκαλιάζει ἄκρω εὐρεῖς ὀρίζοντες τοῦ φιλοσοφικοῦ καὶ τοῦ πολιτιστικοῦ γίγνεσθαι. Τὰ ἔργα Σας περὶ τῆς πορείας τοῦ φιλοσοφικοῦ λόγου, ἀπὸ τῶν ἀπαρχῶν του μέχρι σχεδὸν τῆς αὐγῆς τῆς Ἀναγεννήσεως, δηλαδὴ ἐπὶ εἴκοσιν ὅλους αἰῶνας, ἔργα συνθετικὰ καὶ ἀναλυτικὰ συγχρόνως, ἐρειδόμενα ἐπὶ προσωπικῶν Σας, εἰς ἐκάστην περίπτωσιν, ἐρευνημάτων καὶ ὄχι ἐπὶ πληροφοριῶν εἰλημμένων ἐκ δευτέρας ἢ καὶ τρίτης χειρός, ὡς τοῦτο συμβαίνει συνήθως ἐπὶ συναφῶν περιπτώσεων, εἶν' ἔργα μεγαλόπνοα, ὅσον καὶ καταλυτικὰ τῶν μέχρι τοῦδε κρατούσων ἀντιλήψεων.

Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῶν Emile Bréhier καὶ Étienne Gilson εἶν' ἡ πρώτη φορὰ ποὺ μιὰ συνολικὴ εἰκόνα τῆς ἀρχαίας καὶ τῆς μεσαιωνικῆς φιλοσοφίας συλλαμβάνε-

ται κι ἐκτίθεται μὲ τόσην ἐνότητα, ὁμοιογένειαν καὶ ἄνεσιν ἀπὸ ἑνα μονάχα πρόσωπον, κυριολεκτικῶς χαλκέντερον. Οἱ σημερινές ἱστορίες τῆς φιλοσοφίας εἶν' ἔργα συλλογικά καὶ συνήθως πληροφοριακά, στερούμενα πραγματικῆς συνοχῆς, μ' ὅλα ἐκεῖνα τὰ χαρακτηριστικά ποὺ τὰ καθιστοῦν, κατὰ τὸ δὴ λεγόμενον, opera mercenarium, ἔργα μισθοφόρων. Δὲν διστάζω ν' ἀναγνωρίσω στὰ ἔργα Σας αὐτὰ τὰ προϊόντα ἐνὸς μόχθου ὑπερανθρώπινου. Εἴσθε ὁ μόνος ἱστορικός τῆς φιλοσοφίας ποὺ ἔχει συγγράψει δυὸ γενικὲς ἱστορίες τῆς φιλοσοφίας μὲ διαφορετικὴν ἐκάστοτε γενικὴν ἀντίληψη τῆς ὁδύσεως τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος, ἀλλὰ μ' ἐνιαίαν σύλληψιν τῆς σφραγίδος τὴν ὁποίαν ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία ἐπέθηκε κατὰ τὴν ὄδυσιν αὐτὴν ἐπὶ τοῦ πνεύματος ἐκείνου. Τὰ ἔργα Σας αὐτὰ διακρίνονται γιὰ τὴν προφανῆ των πρωτοτυπίαν.

Διὰ τῆς ἐπίμοχθης λεπτολόγου ἀναφορᾶς Σας στὶς πηγές, δηλαδὴ στὰ φιλοσοφικά κείμενα, ἔχετε κατορθώσει νὰ διαπιστώσετε πῶς, κατὰ τὴν διαδρομὴν τῆς ἀνὰ τοὺς αἰῶνες, ἡ μεταφυσικὴ ἔπαυσε βαθμηδὸν νὰ εἶναι ἡ ἐπιστήμη τοῦ ἐνός, γιὰ νὰ καθιερωθῇ τοῦ λοιποῦ ὡς ἐπιστήμη τοῦ ὄντος. Σ' αὐτὸ συνετέλεσεν ἡ μεταγενέστερη δημιουργικὴ συνάντησις τῆς ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας πρὸς τὴν πλατωνικὴν. Ἡ μετάβασις αὐτῆ, λαμβανομένη ὑπ' ὄψιν, ἐπιτρέπει, τελικῶς, τὴν κατανόησιν τῶν πραγματικῶν αἰτίων τῆς ἀναδείξεως τῆς πληθώρας τῶν συγχρόνων ἐκείνων φιλοσοφιῶν ποὺ ὀνομάζονται φιλοσοφίες «τῆς διαφορᾶς», δηλαδὴ τῆς συγκρίσεως καὶ τῆς ἀντιπαράθεσεως τοῦ ἐνός πρὸς τὰ πολλά, κι ἀνοίγει πολυάριθμες προοπτικὲς γιὰ τὴν κατανόησιν ἐκείνου χάρις εἰς αὐτά. Ἡ προσφορά Σας στὸν τομέα αὐτὸν ἐμφανίζει τρεῖς κύριες παραμέτρους. Συγκεκριμένα, *πρῶτον*, ἔχετε ἀναδείξει τοὺς μηχανισμοὺς ποὺ διαρθρώνουν τὶς σχέσεις τοῦ ἐνός πρὸς τὰ πολλά, σχέσεις νοούμενες ὡς *οὐσιώδη συμβεβηκότα* (ἐπισημαίνω τὸν ὅρον αὐτὸν ἐντὸς τοῦ ὁποίου συνείρονται πλεόν δυὸ ἀρχικῶς δισετώσες ἀριστοτελικὲς κατηγορίες). Καί, *δεύτερον*, ἔχετε διακριβώσει τὶς συνθῆκες ὑπὸ τὶς ὁποῖες μιὰ ἐνολογοῦσα μεταφυσικὴ εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἐπιβληθῇ· συνθῆκες ποὺ εἶναι, κατὰ σειράν, ἡ ἐπιβολὴ τοῦ ἐνός ὡς «μέτρου πάντων χρημάτων»· ἡ ἔξαρσις τῆς διαφορᾶς μεταξὺ συνεχείας κι ἀσυνεχείας, ἐνικοῦ καὶ καθολικοῦ· κι ἡ θεώρησις τῆς διαφορᾶς μεταξὺ μεταφυσικῆς ὄντολογούσης καὶ μεταφυσικῆς ἐνολογούσης ὡς διαφορᾶς μεταξὺ δυὸ μεταφυσικῶν ὄχι ἀντιθέτων, ἀλλ' ἀντιστρόφων.

Εἶν' εὐχερῶς ἀντιληπτόν, ἐξ ὅσων ἤδη ὑπεγράμμισα, πόσον εἴσθε ἱκανὸς νὰ ὑπερβαίνετε τὰ ἐπὶ μέρους ἱστορικὰ δεδομένα τῆς φιλοσοφίας προκειμένου ν' ἀναπτύξετε ἴδιον μεταἰστορικὸν φιλοσοφικὸν λόγον. Ἀπότοκος καὶ προέκτασις τῶν ἐπιτευγμάτων Σας αὐτῶν εἶν' ἡ διαμόρφωσις τῆς ἀντιλήψεώς Σας περὶ μιᾶς φιλοσοφίας τοῦ προσεχοῦς ποὺ ἀντιτίθεται πρὸς τὴν χωρικὴν ἀπόστασιν. Καθ' ἣν στιγμὴν οἱ χωρικὲς ἀποστάσεις τείνουν νὰ μηδενιστοῦν, τίθεται τὸ φιλοσοφικὸν πρόβλημα τῆς

«οικειώσεως» (proximité) τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὰ πράγματα, τῶν ἀνθρώπων πρὸς ἀλλήλους, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν ἑαυτὸν του. Τὸ πρόβλημ' αὐτὸ εἶχεν ἤδη ἀπασχολήσει τοὺς Στωϊκοὺς· ἡ ἰδική Σας ὅμως πρόσβασις πρὸς αὐτὸ ἔχει μεγάλως συντελέσει στὴν ἀνανέωσιν ὅλων ἀνεξαιρέτως τῶν πτυχῶν του τις ὅποῖες θὰ εἴταν ἀδύνατον, ἔστω κι ἀκροθιγῶς, ν' ἀπαριθμήσω, ἀφοῦ θὰ ἐκινδύνευα νὰ ὑπερβῶ τὸν χρόνον ποῦ διαθέτω, καὶ τοῦτο εἰς βάρος τοῦ εἰς τὴν διάθεσίν Σας χρόνου ὀμιλίας.

Τελευταῖον κατὰ σειράν, ὄχι ὅμως καὶ κατὰ σπουδαιότητα, τῆς σχετικῆς ἐπιδόσεώς Σας, ἀκόμη καὶ δι' ἀνατροπῆς ἀντιλήψεων καθιερωμένων, σταθμὸν τῆς σύντομης αὐτῆς εἰσαγωγικῆς παρουσιάσεως τοῦ ἔργου Σας, θεωρῶ τὴν ἐκ μέρους Σας ὀρθωσιν μιᾶς ὀλόκληρης φιλοσοφικῆς ἀξιολογήσεως τοῦ μύθου. Στὸν τομέα αὐτὸν ἔχετε ἐκινήσει ἀπὸ τὴν σπουδῆ τῆς ἐνοίας τοῦ μύθου στὴν φιλοσοφία τοῦ Παρμενίδου. Σύντομα ὡστόσο κατωρθώσατε νὰ ὑπερβῆτε τὴν γοητεῖαν τῆς προσκολλησεως εἰς τὸ γράμμα τῆς φιλοσοφίας αὐτῆς, γιὰ ν' ἀναπτύξετε μιὰν ἰδικὴν Σας, ἐντελῶς προσωπικὴν, καί, κυρίως, πρωτοπόρον, ἀντίληψιν περὶ τῆς σημασίας τοῦ μυθικοῦ δεδομένου. Συγκεκριμένα, πρῶτος μετὰ τὸν Πλάτωνα, καὶ μόνος κατὰ τις ἡμέρες μας, ἐπαναβεβαιώσατε τὴν λειτουργικὴν σπουδαιότητα τοῦ μύθου στὸ πλαίσιο τῆς φιλοσοφικῆς δραστηριότητος, ἀλλὰ καὶ στὸ πλαίσιο τοῦ κοινωνικοῦ γίνεσθαι, χάρη στὴν ἀναφορὰν Σας εἰς τις πολύμορφες διαστάσεις μιᾶς μυθοτεχνικῆς ἢ ὅποια προσδιορίζει τὴν δυναμικὴ τῆς δομητικῆς τῶν μύθων. Οἱ Ἕλληνες, φυσικά, καθιέρωσαν μιὰν προπαιδεῖαν ἐπὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ, ἢ ὅποια ἐπιτρέπει τὴν κατανόησιν τοῦ καταστατικοῦ τοῦ μύθου μέσα στὴν ἱστορία καὶ τὴν κοινωνία. Οὐσιαστικὴ ἐν προκειμένῳ ὑπῆρξεν ἢ ἐκ μέρους των διατύπωσις ἐρμηνευτικῶν τοῦ μύθου τεχνικῶν ποῦ νὰ ἐπιτρέπουν τὴν διαδόμησιν ἢ, καλύτερα, τὴν μεταδόμησίν του.

Ἡ ἰδική Σας ἐποικοδομητικὴ προσφορά, στὸ σημεῖον αὐτό, συνίσταται στ' ὅτι τὴν παλαιὰν ἀντίθεσιν τοῦ μύθου πρὸς τὸν λόγον ὑποκατεστήσατε διὰ μιᾶς ἄλλης ἀντιθέσεως: ἀναλυτικώτερον, ἐθεωρήσατε τὸν μῦθον ὡς ἄλλον τύπον λόγου, διαφορετικὸν τοῦ μεταγενεστέρως ἀναδειχθέντος ἑλληνικοῦ λόγου. Ὑποκατεστήσατε δηλαδὴ τὴν ἀντίθεση μύθου-λόγου διὰ τῆς ἀντιθέσεως δύο τύπων λόγου διαφορετικῶν, πρᾶγμα ποῦ ἰσοδυναμεῖ πρὸς μιὰν ἀναβάθμισιν τοῦ μύθου καὶ τῆς σημασίας του σ' ἐπίπεδο τόσον θεωρητικὸν ὅσον καὶ πρακτικόν, καὶ ποῦ ἀνοίγει νέες προοπτικὰς διερευνήσεως κ' ἐρμηνείας τῆς ἀρχαϊκῆς νοοτροπίας ἢ ὅποια δὲν ἔχει παύσει νὰ διέπει πολλὰς πλευρὰς τοῦ βίου τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου· βίου ὅπου, ὡς λόγος, ὁ μῦθος κυριαρχεῖ καταλυτικῶς. Γίνεται, ὡς ἐκ τούτου, ἀντιληπτὸν κατὰ πόσον οἱ προοπτικὰς ποῦ ἢ περὶ τοῦ μύθου θεωρία Σας διανοίγει εἶναι καὶ πολυάριθμες καὶ σημαντικὰς, ἀκόμη καὶ γιὰ τὴν ἀξιολογήσιν τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου καὶ γιὰ τὴν θεραπεία πολλῶν ἀπὸ τὰ δεινὰ ποῦ τὸν μαστίζουν.

Ἄπεφυγα ν' ἀναλωθῶ σὲ ξηρὰν καὶ καταπονητικὴν γιὰ τὸ ἀκροατήριόν μου, ἀπαρίθμηση τῶν τίτλων τῶν πολυάριθμων βιβλίων Σας καὶ τῶν ἀκόμη πολυαριθμότερων ἄρθρων καὶ μελετημάτων Σας πού συνιστοῦν τὸ τεράστιο φιλοσοφικὸ Σας ἔργο. Ἠρέσθην στὴν ἐπισήμανση καὶ στὴν προσπάθειαν ἀναδείξεως τῆς οὐσίας καὶ τῆς πρωτοτυπίας τοῦ στοχασμοῦ Σας. Ἡ κατ' ἀνάγκην συνοπτικὴ εἰκόνα τῶν φιλοσοφικῶν Σας ὀρθωμάτων, πού προηγήθηκε, τὰ ἔχει ἐνδεχομένως ἀδικήσει. Ὅ,τι ὅμως ἐπιθυμῶ ιδιαίτερα νὰ τονίσω εἶναι ἡ ἄνεσῆ Σας νὰ κινεῖσθε μεταξὺ τοῦ αὐθεντικῶς φιλοσοφεῖν καὶ τοῦ ἱστορικῶς ἐρευνᾶν τὰ τῆς φιλοσοφίας, πράγμα πού Σᾶς ἐπέτρεψε νὰ φθάσετε σὲ στιβαρὲς συλλήψεις κύρους, καὶ νὰ ἐπιβληθῆτε διεθνῶς ὡς ἔγκριτος φιλόσοφος νοῦς, χάρις στὴν πρωτοφανῆ Σας ἐργατικότητά, στὴν ὑψηλῶν προδιαγραφῶν φιλοσοφικὴν Σας παιδείαν καὶ στὴν ἐξ αὐτῆς ἀποκτηθεῖσαν αὐστηρὰν μεθοδικότητα προσπελάσεως καὶ ἀξιοποιήσεως τῶν πηγῶν. Ἐκπροσωπεῖτε στὸ ἐξωτερικὸ τὴν Ἑλλάδα μὲ πατριωτικὸν παλμὸ καὶ μ' ἔντονην φιλοσοφικὴν παρουσία.

Σᾶς ὑποδέχομαι ἀπὸ τὸ βῆμ' αὐτὸ ἔχοντας συνείδησιν τοῦ ὅτι καὶ τὰ ὅσα ἐλάχιστα ἐξέθεσα περὶ τῆς προσωπικότητος καὶ τοῦ ἔργου Σας ἦσαν ἱκανὰ νὰ αἰτιολογήσουν τὴν ἀπόφασιν τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, νὰ Σᾶς καταλέξῃ, δικαιωματικῶς, μεταξὺ τῶν ἀντεπιστελλόντων μελῶν της. Ἐρωσθε.

ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΟΥ ΜΥΘΟΥ

ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΑΝΤΕΠΙΣΤΕΛΛΟΝΤΟΣ ΜΕΛΟΥΣ κ. ΛΑΜΠΡΟΥ ΚΟΥΛΟΥΜΠΑΡΙΤΣΗ

Κύριε Πρόεδρε τῆς Ἀκαδημίας,
 κύριε πρώην Πρωθυπουργέ,
 κύριοι Ἀκαδημαϊκοί,
 Κυρίες καὶ Κύριοι,

Εὐχαριστῶ ὅλα τὰ μέλη τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν γιὰ τὴ μεγάλη τιμὴ ποῦ μοῦ ἔγινε σήμερα, καὶ ἡ ὁποία μὲ συγκινεῖ πολὺ. Ἰδιαιτέρως εὐχαριστῶ καὶ ὅσους βοήθησαν νὰ πραγματοποιηθεῖ αὐτὴ ἡ στιγμή. Τὸ ὄνειρο κάθε Ἑλληνα τῆς διασπορᾶς εἶναι νὰ ἀναγνωριστεῖ τὸ ἔργο του ἀπὸ τὴν πατρίδα. Πιστεύω ὅτι ἡ Ἑλλάδα κάνει πολλὰ πρὸς αὐτὴ τὴν κατεύθυνση. Προσπαθοῦμε ὅμως κι ἐμεῖς νὰ προσφέρουμε κάτι, γιὰτί ὅ,τι κάνουμε, τὸ κάνουμε γιὰ τὴν Ἑλλάδα, πάντοτε προσηλωμένοι στὴν ἑλληνικὴ ταυτότητά μας.

Ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ 18ου αἰώνα μέχρι περίπου τὰ μέσα τοῦ 20οῦ αἰώνα, κυριάρχησε ἡ ἰδέα ὅτι ὁ Δυτικὸς πολιτισμὸς εἶναι ἀποτέλεσμα τοῦ ἑλληνικοῦ θαύματος. Τὸ ἑλληνικὸ θαῦμα συνοψίστηκε κυρίως στὴ θεματικὴ τῆς φιλοσοφίας ποῦ θεωρήθηκε δημιουργημὰ μοναδικὸ στὴν ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητας, ἐπειδὴ, —πίστεψαν πολλοί—, οἱ Ἕλληνες πέτυχαν νὰ παραμερίσουν τὸ ἄλογο καὶ νὰ δώσουν ἀπόλυτη προτεραιότητα στὸ λόγο. Συνοπτικά, τὸ φαινόμενο αὐτὸ ἀποδόθηκε μὲ τὴ ρῆση, ὅτι ἡ φιλοσοφία πέτυχε τὸ πέρασμα ἀπὸ τὸ μῦθο στὸ λόγο. Στὰ πλαίσια τῶν ἱστοριῶν τῆς φιλοσοφίας, ὁ Γερμανὸς W. Nestle ἐπισφράγισε τὸ θέμα μὲ τὸν τίτλο τοῦ βιβλίου του: *Vom Mythos zum Logos*, ἀντιπροσωπεύοντας λίγο πολὺ ὅλους τοὺς φιλοσόφους ποῦ δέχτηκαν αὐτὴ τὴ θέση.

Θεωρῶ αὐτὴ τὴν τοποθέτηση ὡς ἑλλιπὴ, καὶ θὰ προσπαθῆσω, ὅσο αὐτὸ εἶναι δυνατὸν, νὰ ἀποκαταστήσω τὴν ἱστορικὴ πραγματικότητά. Ἦδη ὁ Ἀκαδημαϊκὸς κ. Εὐάγγελος Μουτσόπουλος, τὸν ὁποῖο εὐχαριστῶ ἰδιαιτέρως γιὰ τὴν ἐμπεριστατωμένη παρουσίαση τοῦ ἔργου μου, κυρίως ἐπειδὴ πρόβαλε τὴν ἔρευνα καὶ τὴν προσφορά μου στὰ πλαίσια τῆς ἀποκατάστασης τῆς ἐνολογίας καὶ τῆς μελέτης τοῦ μύθου, ἀναφέρθηκε σ' αὐτὸ τὸ ζήτημα καί, μάλιστα, προλόγισε κατὰ κάποιον τρόπο τὰ ὅσα σκοπεύω νὰ ἐκθέσω ἐδῶ.

Πράγματι, ἂν δοῦμε τὸ ἴδιο πρόβλημα τῆς σχέσης μύθου καὶ λόγου ἀπὸ ἄλλη σκοπιά, ὅπως ἐκείνη τῆς ἐθνολογίας ἢ, καθὼς λέμε σήμερα, τῆς ἀνθρωπολογίας, δια-

πιστώνουμε ότι η εξέλικτική θεωρία του Δαρβίνου, με τον τρόπο που την άφομοίωσε ο Taylor γύρω στο 1870, επέτρεψε να εξηγηθεί το έλληνικό θαῦμα στα πλαίσια της μεταλλαγής της σκέψης. Ἡ εξέλικτική προοπτική, την οποία βρίσκουμε ήδη στην αρχαιότητα, π.χ. στη δημοκρίτεια φιλοσοφία, ἤρθε γρήγορα σε αντιπαράθεση με άλλες προσεγγίσεις του προβλήματος, όπως εκείνες οι οποίες υποστήριξαν ότι η άρχικη κατάσταση της ανθρωπότητας παρουσίαζε μια μορφή τελειότητας, η οποία όμως κλονίστηκε κάποια στιγμή, οδηγώντας σε παρακμή που οφείλει να επανορθώσει ο ίδιος ο άνθρωπος που την προκάλεσε. Κι αυτή τη θέση τη συναντούμε στους Ἀρχαίους, π.χ. στον Ἡσίοδο και στον Πλάτωνα, αλλά και στην Ιουδαϊκή παράδοση.

Ἡ εξέλικτική προοπτική, η οποία υπῆρξε και η πραγματική άφετηρία της σύγχρονης ανθρωπολογίας, προχώρησε όμως σε μια παρακινδυνευμένη θέση, την οποία συνόψισε ο Lévy-Bruhl μιλώντας για προ-λογική νοοτροπία τῶν μὴ Εὐρωπαϊκῶν, δηλαδή αὐτῶν που θεωροῦσαν την ἐποχή εκείνη ως πρωτόγονους, και που τους παρουσίαζαν να ἐκδηλώνουν μεγαλύτερη συγκινησιακή συμπεριφορά σε σχέση με τους Εὐρωπαίους οι οποίοι κληρονόμησαν τον έλληνικό ὀρθολογισμό. Ἡ θεωρία αὐτή βρήκε ἐξάλλου ἀντανάκλαση στην ἀποικιοκρατική πολιτική τῶν εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων. Ὡστε, γενικότερα, μέσα στα πλαίσια τῆς συσχέτισης τοῦ ἀλόγου μύθου και τῆς προ-λογικῆς νοοτροπίας, δὲν ἄργησε να προβληθεῖ, ως ἀντίθετη διάσταση, η λογική δομή τοῦ λόγου και η ἐπιστήμη. Ἀπὸ αὐτή την προοπτική, ὁ μύθος θεωρήθηκε ως πλασματική κατασκευὴ που στέκει μακριὰ ἀπὸ κάθε πειστικότητα, ἀντίθετη ἀπὸ την ἀλήθεια την οποία ἐδραιώνει η λογική και η ἐπιστήμη. Μὲ ἄλλα λόγια, τὸ έλληνικό θαῦμα, με κύριο φορέα τῆς φιλοσοφίας, φάνηκε ως ὁδηγὸς τῆς ἀνατροπῆς τοῦ μύθου και αἰτία τοῦ θριάμβου τοῦ λόγου. Ἡ έλληνοκεντρική αὐτή μορφή τῆς σκέψης δίνει την ἐντύπωση πὸς ὅ Ἄλλος, με ἄλλα λόγια ὁ μὴ Ἕλληνας — ὁ βάρβαρος, ὅπως θὰ ἔλεγαν οἱ Ἀρχαῖοι, και ἀργότερα ὁ μὴ Εὐρωπαῖος ἢ ἀκόμη ὁ μὴ Δυτικός¹, παρέμεινε μακριὰ ἀπὸ την ὄση τοῦ λόγου, δηλαδή τῆς λογικῆς. Ὁ Ἄλλος ἔστεκε ἐξόριστος κάπου στὸ περιθώριο, ἐκεῖ ὅπου κυριαρχεῖ η μυθικο-θηρησκευτική νοοτροπία, ὥσπου να φωτιστεῖ ἀπὸ τὸ εὐρωπαϊκὸ πνεῦμα.

Σχετικὰ με αὐτή τῆς διατύπωση, την οποία βέβαια ἀπλοποίησα πολὺ για να προβάλω πιὸ καθαρά τὸ πρόβλημα τοῦ μύθου, μπορούμε να ἐκθέσουμε τρία βασικὰ θέματα, με τὰ ὅποια θὰ προσπαθήσω να κλονίσω και να ἀνατρέψω τῆς μονολιθικῆς αὐτῆς ἐξήγησης τοῦ λόγου, που καθιέρωσε την πίστη για τὸ πέρασμα ἀπὸ τὸ μῦθο στὸ

1. Για τὴ διαφορά μεταξύ ἀρχαϊκῆς εὐρωπαϊκῆς και δυτικῆς σκέψης, βλ. τὸ βιβλίο μου *Aux origines de la philosophie européenne. De la pensée archaïque au néoplatonisme*, Bruxelles, 2000³ (1992).

λόγο. Τα τρία αυτά θέματα αποτελούν επίσης τους άξονες τῆς ἀνακοίνωσής μου. Σκοπός μου εἶναι νὰ ἀποκαταστήσω τὸν ἱστορικὸ ρόλο τοῦ μύθου καὶ τὴν ἀξία του στὴν ἀνθρώπινη ὑπαρξὴ καὶ στὸ φιλοσοφικὸ στοχασμό. Λόγω τοῦ περιορισμένου χρόνου, θὰ ἀναπτύξω κυρίως τὸ πρῶτο θέμα, καὶ θὰ ἀποδώσω συνοπτικὰ τὰ δύο ἄλλα.

1ο θέμα.

Ὅπως εἶδαμε, ὁ μύθος παρουσιάζεται, πρὶν ἀπ' ἄλλα, ὡς ἡ σκέψη τοῦ Ἄλλου, δηλαδή ἐκείνου ποὺ ἀνήκει στὴν προ-φιλοσοφικὴ νοοτροπία μέσα στὸν ἱστορικὸ καὶ τοπολογικὸ χῶρο τῆς ἐλληνικῆς πραγματικότητας. Αὐτὸ κατ' ἐπέκταση, ταιριάζει καὶ μὲ τὴ νοοτροπία ποὺ συναντοῦμε καὶ στοὺς μὴ Εὐρωπαίους, παντοῦ πάνω στὸν πλανήτη μας. Ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτῆ, ὑπῆρξε ἴσως κάποτε κάτι κοινὸ, ἓνα εἶδος ἰσότητας στὸ ἀνθρώπινο γένος καὶ πνεῦμα, προτοῦ γεννηθεῖ ἡ φιλοσοφία. Τί ὅμως εἶναι ἐκεῖνο ποὺ χαρακτηρίζει αὐτὴν τὴν κοινότητα, καὶ μὲ ποιὸν τρόπο ὁ ἀρχαῖκός ἐλληνικὸς στοχασμὸς κάνει χρῆση τοῦ μύθου, ὥστε κάτι καινούργιο νὰ ἀναδυθεῖ ἀπὸ τὰ σπλάχνα του; Θὰ δοῦμε στὴ συνέχεια πῶς τὸ πρῶτο αὐτὸ ἐρώτημα, τὸ ὁποῖο ἀφορᾷ τὸ πέρασμα ἀπὸ τὸ μῦθο στὸ λόγο, ἔχει σχέση μὲ βασικὰ φιλολογικὰ καὶ φιλοσοφικὰ προβλήματα, δηλαδή μὲ τὸ τί σημαίνει ἡ λέξις καὶ ἡ ἔννοια «μύθος» στὰ ἀρχαῖκα ἐλληνικὰ κείμενα.

2ο θέμα.

Μποροῦμε νὰ τὸ διατυπώσουμε μὲ συγκεκριμένες ἐρωτήσεις: ἡ γέννηση τῆς φιλοσοφίας ἀκύρωσε, ὅπως τὸ πιστεύουν πολλοί, τὸ μῦθο; Ἡ, ἀντίθετα, ὁ μύθος διατήρησε κάποια παρουσία καὶ στὴν ἐλληνικὴ καὶ ἔπειτα στὴν εὐρωπαϊκὴ καὶ δυτικὴ σκέψη; Σὲ πολλὰς μελέτες μου προσπάθησα νὰ δείξω τὴν ἐκτεταμένη παρουσία τοῦ μύθου στὴν ἐλληνικὴ ἀλλὰ καὶ γενικώτερα στὴν εὐρωπαϊκὴ καὶ δυτικὴ σκέψη². Θὰ δοῦμε σὲ ἄλλο σημεῖο ὅτι αὐτὴ ἡ προοπτικὴ ἔχει σοβαρὲς συνέπειες στὸ χῶρο τῆς χρήσης τοῦ λόγου, καί, κατὰ συνέπεια, ἀμβλύνει σημαντικὰ τὴν ἀντίθεση μεταξὺ μύθου καὶ λόγου. Τόσο μᾶλλον, ποὺ στὴν πορεία τῆς ἡ ἐλληνικὴ σκέψη συναντήθηκε μὲ

2. Βλ. κυρίως τὴν ἱστορία μου *Histoire de la philosophie ancienne et médiévale*, Paris, 1998, ποὺ συνοψίζει ὀρισμένα ἀπὸ τὰ θέματα στὰ ὁποῖα θὰ ἀναφερθῶ. Γιὰ περισσότερες λεπτομέρειες, βλ. «Le statut transcendantal du mythe», *Figures de la rationalité*, ed. G. Florival, Paris - Louvain-la-Neuve, 1991, 14-44· «La métaphysique de Pléthon. Ontologie, théologie et pratique du mythe», *Images de Platon et lecture de ses oeuvres. Les interprétations de Platon à travers des siècles*, ed. A. Neschke-Hentschke, Louvain-la-Neuve, 1997, 117-152· «Le statut du mythe dans l'histoire de la philosophie», *Sartoriana*, 11, 1998, 15-41.

την Ιουδαϊκή, ή οποία παρουσιάζει τή δική της αρχαϊκή δομή, δημιουργώντας μιὰ ιστορική σύνθεση ὅπου τὸ μυθικὸ στοιχεῖο κατέχει σημαντικὴ θέση.

3ο θέμα.

Ἄν ὁ μύθος ἔχει κάποια παρουσία στὸ Δυτικὸ πολιτισμὸ, ποιὸς εἶναι ὁ ρόλος του σήμερα, στὴν ἐποχὴ πού ὁ τεχνικο-οικονομικὸς κόσμος ἔχει ἐπιτύχει τὴ λογι-κοποίηση τῆς πραγματικότητας, καὶ μάλιστα ἔχει παραμερίσει τὶς παραδοσιακὲς ἐξηγήσεις τῶν φαινομένων; Τὴν καινούργια αὐτὴ πρακτικὴ τοῦ μύθου, τὴν ἔχω ἤδη ἀνιχνεύσει στὶς μελέτες μου, ἀλλὰ τὸ ἔδαφος παραμένει ἀκόμη παρθένο γιὰ τοὺς μελετητές³. Ὅπως ἤδη τὸ ἐπεσήμανε ὁ κ. Μουτσόπουλος, ἀποκαλῶ «μυθο-τεχνικὴ» αὐτὴ τὴν πρακτικὴ τοῦ μύθου, ἡ ὁποία ἔχει ἀπομακρυνθεῖ πολὺ ἀπὸ τὴν ἀρχαία «μυθο-ποιητικὴ». Ὅπως παρουσιάζονται σήμερα τὰ πράγματα, ὁ τεχνικὸς πολιτισμὸς ὄχι μόνον δὲν παραμερίζει τὸν μύθο ἀλλὰ τὸν ἔχει ἐνσωματώσει καὶ τὸν ἐκκρίνει μέσα ἀπὸ τὶς δομές του, ἴσως καὶ πιὸ δυναμικὰ ἀπὸ ποτέ, ὠθώντας τὴν ἴδια τὴ φιλοσοφία σὲ καινούργια ἀντιμετώπιση τοῦ προβλήματος τοῦ μύθου.

Μὲ ἄλλα λόγια, τὰ τρία αὐτὰ θέματα ἀντιμετωπίζουν τὸ μύθο, πρῶτον, ὡς τρόπο τοῦ λέγειν καὶ τοῦ σκέπτεσθαι πού ὑπάρχει πρὶν καὶ ἔξω ἀπὸ αὐτὸ πού ἀποκαλοῦμε Δυτικὸ πολιτισμὸ, δεύτερον, ὡς διατύπωση τοῦ λόγου πού ἐπέζησε μὲ καινούργιες μορφὲς στὰ πλαίσια τῆς ιστορικότητας τῆς Δύσης καί, τρίτον, ὡς κάτι πού ἡ τεχνικο-οικονομικὴ δομὴ δὲν κατάφερε νὰ ἀποκλείσει ἀπὸ τὴν πορεία της, ἀλλὰ, τὸ ἀντίθετο, τὸ ἀφομοίωσε μὲ τρόπο θεαματικὸ. Ὅπως δὴποτε, οἱ τρεῖς αὐτὲς διαστάσεις τοῦ προβλήματος τοῦ μύθου προκαλοῦν μεταλλαγὲς στὴν πρακτικὴ τοῦ μύθου, τὶς ὁποῖες πρέπει νὰ διερευνήσουμε.

Τώρα, σὲ σχέση μὲ τὴ φιλοσοφία, ἡ ὁποία ὑπῆρξε ἡ πηγὴ τῆς πρώτης τουλάχιστον ιστορικῆς μεταλλαγῆς, τίθενται οἱ ἐξῆς ἐρωτήσεις: πῶς εἶναι δυνατὸ νὰ ἀπαιτεῖ ἡ φιλοσοφία νὰ ἐξηγήσει τὸ μύθο, ἀφοῦ ἡ ἴδια ἀναδύθηκε ἀπὸ αὐτόν; Μόνον καὶ μόνον τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ φιλοσοφία ἀναφάνηκε ἀναδυόμενη ἀπὸ τὰ σπλάχνα τοῦ μύθου δὲν τὴ δένει ἀναπόσπαστα μαζί του; Καὶ αὐτὸς ὁ δεσμὸς δὲν εἶναι ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος ἐξηγεῖ καὶ τὴ σημερινὴ παρουσία τοῦ μύθου στὴν καρδιὰ τοῦ τεχνικο-οικονομικοῦ κόσμου, πού μᾶς περικλείει ἀπὸ παντοῦ; Φυσικά, εἶναι δύσκολο νὰ ἀπαντήσω σὲ ὅλες αὐτὲς τὶς ἐρωτήσεις ἐδῶ. Ἐξᾴλλου, στὴ φιλοσοφία, ὑπάρχουν ἐρωτήματα

3. Βλ. π.χ. «La question du jeu du Monde», *Rue Descartes*, 18, 1997, 51-85 καὶ «Métaphysique et mythe. Introduction à la question de la proximité», *Spiritualité laïque*, Bruxelles, 1999, 109-130.

πού μπορούν νά παραμένουν αναπάντητα, δίχως νά αλλοιώνεται ἡ ἀξία καὶ ἡ ὀρθότητα τῶν συλλογισμῶν μας.

Ἄς ξεκινήσουμε ἕμως ἀπὸ τὴν ἀρχή, δηλαδή ἀπὸ τὸ πρῶτο θέμα, θέτοντας δύο ἐρωτήσεις: Ποιὲς εἶναι οἱ προσπάθειες πού ἔγιναν τὰ τελευταῖα πενήντα χρόνια γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τοῦ μύθου; Καὶ τί σημαίνει ἡ λέξη «μύθος» στὴν ἀρχαϊκὴ ἐλληνικὴ σκέψη;

1. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι, ἀπὸ πρώτη ἀποψη, ὁ ὀρθολογισμός, ὁ ὁποῖος χαρακτηρίζει τὸ δυτικὸ πολιτισμὸ, δύσκολα ἀμφισβητεῖται ἂν βέβαια δεχτοῦμε ὅτι ἀποσκοπεῖ στὴν αἰτιολογικὴ διασάφηση τοῦ καθετί, στὴ δόμηση τοῦ ὀρθοῦ λόγου καὶ στὴ λογοποίηση τῶν ἀνθρωπίνων δραστηριοτήτων ἢ ἀκόμη στὴ δημοκρατικὴ διευθέτηση τῶν προβλημάτων. Ἡ οἰκονομικο-τεχνικὴ δομὴ, πού σήμερα οἰκοδομεῖται γύρω μας καὶ μέσα μας ἐντάσσεται στὸ πεδίο τῆς λογικοποίησης τῆς παραγωγῆς καὶ τῶν πράξεων καὶ εἶναι ὀπωσδήποτε ἀποτέλεσμα τῆς ἱστορικότητος, ἡ ὁποία διεκπεραιώνει μηχανισμούς στοὺς ὁποίους συνέβαλε ὁ ἐπιστημονικὸς καὶ τεχνικὸς ὀρθὸς λόγος. Καταλαβαίνουμε λοιπὸν ὅτι ὁ θρίαμβος τοῦ λόγου καὶ τῆς λογικῆς κατάρφερε νά θρέψει πολλὰς γενιὰς στοχαστῶν πού πίστεψαν, καθένας μὲ τὸν τρόπο του, πῶς, ὅτι δὲν ὑποκύπτει στὸν ὀρθολογισμό, ἀνήκει στὸ πεδίο τοῦ ἀλόγου καὶ τοῦ μύθου. Εἶναι ἐπιπλέον βέβαιο ὅτι ἡ δημοκρατία βασιζέται στὸ διάλογο, στὸν ὁποῖο πρέπει νά κυριαρχοῦν τὰ ἐπιχειρήματα καὶ ἡ λογικὴ, ἐνῶ, ἀπὸ τὴν ἄλλη, ὁ μύθος δημιουργεῖ ὑποψίες ὅτι ὑποθάπτει τὸν ὀρθολογισμό. Γύρω ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς δύο ἄξονες δημιουργήθηκαν, στὰ πλαίσια τοῦ διαφωτισμοῦ καὶ τῆς ιδέας τῆς χειραφέτησης τῆς ἀνθρωπότητας, ἰδεολογικὰ κατασκευάσματα, μὲ ἀναφορὰς κυρίως στὴν ἐγελο-μαρξιστικὴ φιλοσοφία, τὰ ὁποῖα παρουσιάζουν μὲν ὀρθολογικὴ δομὴ, ἐνῶ στὴν πραγματικότητά ἐντάσσονται καὶ στὸν μυθικὸ παραδοσιακὸ λόγο, ὡς μετα-αφηγήσεις, ὅπως θὰ ἔλεγε ὁ J. - F. Lyotard. Ὁ νέος αὐτὸς μυθικὸς λόγος, ὁ ὁποῖος ταυτίζεται μὲ τὸν ὀρθολογισμό, θὰ πάρει μάλιστα καὶ μορφὰς πού ἀντιτίθενται στὸ διαφωτισμὸ ἐν ὄνοματι τῆς φυλῆς ἢ ἄλλων παραδοσιακῶν ἀξιών, σχεδιάζοντας μονολιθικὴ δομὴ τῆς κοινωνίας καὶ τῆς ἀνθρωπότητας. Ἡ υἱοθέτηση καὶ ἡ ἐφαρμογὴ αὐτῶν τῶν ἰδεολογικῶν δομῶν ἀπὸ ὀρισμένες κοινωνίες χαρακτηρίζουν ἴσως τὴν πρωτοτυπία τοῦ 20οῦ αἰῶνα.

Πράγματι, ὁ 20ὸς αἰῶνας, στὴ δραματικὴ πορεία του πρὸς ἓνα καλῦτερο μέλλον μὲ γνώμονα τὴν πρόοδο, φανέρωσε πῶς, ὅταν συνδεθεῖ μὲ τὰ πάθη, ὁ ἀκραῖος ὀρθολογισμός, ἐμποτισμένος μὲ ὀρισμένες δομὲς τοῦ μυθικοῦ λόγου, μπορεῖ νά δημιουργήσει τερατοεργήματα, ξεκινώντας ἀπὸ τὸν τεχνικὸ προγραμματισμὸ καὶ φθάνοντας στὸν ὀλοκληρωτισμὸ καὶ τὴ γενοκτονία. Μὲ ἄλλα λόγια, ἀντὶ νά ἀποβάλλει

τὸ μῦθο τὸν ὁποῖο θεωρεῖ ὡς κατάλοιπο καὶ ἐπιβίωση τοῦ παρελθόντος, ἢ ἀκραία ὀρθολογικὴ νοοτροπία μπορεῖ νὰ γίνει ἡ ἴδια ἄλογη καὶ παράλογη, δημιουργώντας τοὺς δικούς της μῦθους, οἱ ὁποῖοι καταλήγουν νὰ ὑμνοῦν τὴ βία πού ἡ ἴδια ἐνεργοποίησε.

Δὲν εἶναι ἐπομένως σύμπτωση ὅτι μετὰ ἀπὸ τὸν Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, ὅταν ἓνα νέο πνεῦμα φύσησε στὸν κόσμο, καὶ ἀναγνωρίστηκε ἡ ἀξία τοῦ Ἄλλου, τοῦ μὴ Εὐρωπαϊοῦ, ἄρχισε καὶ ἡ ἀποκατάσταση τοῦ μῦθου, κυρίως ἀπὸ τὴ γαλλικὴ Σχολὴ τῆς ἀνθρωπολογίας, μὲ πρωτεργάτες τὸ Lévi-Strauss καὶ τὸν Dumezil. Ἦταν ἡ ἐποχὴ πού γενικώτερα ἡ ὀρθολογικὴ δομὴ τῆς ἀνθρώπινης σκέψης ἀναγνωρίστηκε σὲ πολλοὺς τομεῖς τῶν δραστηριοτήτων μας. Ἐγινε πλέον φανερό πὼς ἡ θεωρία τῆς προ-λογικῆς σκέψης, ἡ ὁποία ὑποστήριζε ὅτι τὸ ἄλογο κυριαρχοῦσε πρὶν ἀπὸ τὴ γέννηση τῆς φιλοσοφίας καὶ κυριαχεῖ ἀκόμα σὲ ὀρισμένους τόπους πού στέκουν ἔξω ἀπὸ τὸ χῶρο τοῦ Δυτικοῦ πολιτισμοῦ, δὲν ἔχει κανένα ἐπιστημονικὸ ἔρεισμα. Παράλληλα, οἱ ἐπιστημονικὲς ἔρευνες ἔδειξαν πὼς καὶ ὁ μῦθος περιέχει δική του λογική. Ἡ νέα αὐτὴ τοποθέτηση βεβαιώνει ὅτι ὁ μῦθος ἔχει νόημα καί, ὅπως ὑποστήριξε ὁ Lévi-Strauss, ὅτι ὁ καθένας στὸν πλανήτη μας καταλαβαίνει τὸ μῦθο ὡς μῦθο, μὲ τὴν ἔννοια ὅτι κάθε μυθικὴ ἐμφάνιση μπορεῖ νὰ γίνει χωρὶς δυσκολία ἀντικείμενο ἀφήγησης καὶ ἐρμηνείας⁴.

Ὅσο γόνιμη καὶ ἂν εἶναι ἡ θέση αὐτὴ, φάνηκε σὲ πολλοὺς ὑπερβολικὴ καὶ πολὺ αἰσιόδοξη, γιατί δὲν ἀνταποκρίνεται πάντοτε στὴν πραγματικότητα, ἐφόσον οἱ ἀρχαῖοι μῦθοι δὲν ἔχουν διαφάνεια καὶ ἀπαιτοῦν ἓνα εἶδος ἀποκωδικοποίησης. Ὡστόσο δὲν εἶναι σὲ αὐτὸ τὸ σημεῖο πού ἡ ἐπαναστατικὴ θέση τοῦ Lévi-Strauss θὰ ἀντιμετωπίσει τίς δριμύτερες κριτικὲς της. Ἐκεῖνο πού θὰ κατακρίνουν ἀνάμεσα στὰ 1970-80 οἱ μαθητές του, ὅπως ὁ Pierre Smith, γιὰ τὴν ἀφρικανικὴ μυθολογία, καὶ ὁ Marcel Detienne γιὰ τὴν ἑλληνικὴ, εἶναι ἡ δυσκολία νὰ προσδιοριστεῖ τὸ πεδίο πού ἀποκαλοῦμε «μῦθο». Ὅπως ἔδειξε ὁ Smith γιὰ τὴ Ρουάντα, ὑπάρχουν πολλὰ εἶδη ἀφηγήσεων, ὅμως κανένα δὲ μᾶς ἐπιτρέπει νὰ τοῦ ἀποδώσουμε τὸ ὄνομα «μῦθος». Κατὰ δὲ τὸν Detienne, ἡ σύγχυση πού ὑπάρχει ἀνάμεσα στὰ διάφορα εἶδη ἀφηγήσεων δείχνει ὅτι ὁ μῦθος δὲν ὑπάρχει, εἶναι κατασκευάσμα τῆς ἑλληνικῆς καὶ κυρίως τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας. Μοιάζει, λέει, μὲ ἓνα ψάρι πού διαλύεται στὸ νερό. Μιὰ τέτοια θέση καταλύει τίς προσπάθειες ὅλων ἐκείνων πού, ἐπὶ αἰῶνες, ἐκπόνησαν μελέτες μὲ ἀντικείμενο τὸ μυθικὸ λόγο καὶ ἀποκλείει κάθε εἶδους μελέτη τοῦ μῦθου καὶ τῆς μυθολογίας.

4. Βλ. τὴ μελέτη μου «La question de la traduction: trahison ou création?», *Theoria* (Revue du Centre culturel iranien de recherche et d'échange de Belgique), 1, 1996, 57-78.

“Όταν έγιναν γνωστές οι απόψεις αυτές, λίγοι αντέδρασαν. ‘Ο Luc de Heusch στις Βρυξέλλες, ή Nicole Loraux και ο Luc Brisson στο Παρίσι ήταν από τους πρώτους που εξέφρασαν όρισμένες αντιρρήσεις. Ήταν ή εποχή που έγγραφα τὸ βιβλίου μου πάνω στὸν Παρμενίδη⁵, και θεώρησα ὅτι ήταν ευκαιρία νὰ προτείνω μιὰ καινούργια προσέγγιση τοῦ μύθου. Διερωτήθηκα τί σημαίνει ή λέξη «μύθος» για τους Έλληνες και τί αντιπροσωπεύει στην πραγματικότητα. Τὸ πρόβλημα αὐτὸ μᾶς ὡδηγεῖ στη δεύτερη ἐρώτηση που ἔθεσα λίγο πρίν.

2. Μελετώντας τὰ ἀρχαῖα κείμενα, διαπίστωσα ὅτι, ἀντίθετα ἀπὸ αὐτὸ που πιστεύουμε συνήθως, ή λέξη «μύθος» δὲν ἐκφράζει στην ἀρχαῖκη σκέψη, κάποια διήγηση μυθικοῦ χαρακτήρα, ή ὅποια μεταδίδεται ἀπὸ γενιὰ σὲ γενιὰ, ὅπως οἱ Θρύλοι, οἱ μυθολογικὲς παραδόσεις, τὰ παραμύθια, κ.ἄ. ‘Η ἐρευνά μου ἔλα αὐτὰ τὰ χρόνια με ὡδήγησε στὸ συμπέρασμα ὅτι με τὴ λέξη «μύθος», ή ἀρχαῖκη γλῶσσα ἀναφέρεται στὸν τρόπο με τὸν ὅποιο γίνεται λόγος για κάτι, κυρίως στὸ διάλογο, με ἀφετηρία τὰ λόγια που χρησιμοποιοῦνται. Ἀντίθετα, ὅταν ἀναφέρονται σὲ αὐτὸ που συνηθίσαμε νὰ ἀποκαλοῦμε μύθο, δηλαδή κυρίως τις συστηματικὲς ἀφηγήσεις, ἀπὸ τις κοσμογονίες μέχρι τὰ ἔπη, τὰ παραμύθια, τους μύθους τοῦ Αἰσώπου ἢ ἀκόμα και τις παροιμίες, τὰ ἀρχαῖα κείμενα χρησιμοποιοῦν συνήθως τὴ λέξη «λόγος». Π.χ. ὅταν ἀναφέρεται στὸ γνωστὸ μύθο τῶν γενεῶν στὸ *Ἔργα και Ἡμέραι*, ὁ Ἡσίοδος μιλάει για «λόγο» (στ. 106). Τὸ ἴδιο και ὁ Ἡρόδοτος, ὅταν ἀναφέρεται στὸν Αἴσωπο, τὸν ὅποιο ἀποκαλεῖ ὄχι «μυθοποιόν», ἀλλὰ «λογοποιόν». Ἐξάλου, ὁ Ἡρόδοτος χρησιμοποιεῖ πολὺ σπάνια (δύο ἢ τρεῖς φορές μόνο τὴ λέξη «μύθος»), και μάλιστα με τὴν ἀρνητικὴ της σημασία, ἐκείνη τοῦ ψευδοῦς και πλάσματικοῦ λόγου, ἐνῶ προτιμᾷ τὸ ρῆμα «καταλέγω» για ὅσα ἀφοροῦν τις ἀφηγήσεις. Θὰ δοῦμε πράγματι ὅτι ὁ λόγος ὁ ὅποιος ταιριάζει καλύτερα σὲ καθετὶ που ἀφορᾷ ἀφηγήσεις που διαπλάσσονται με συνοχή και ἐπέκταση, ἐκφράζεται με τὸ ρῆμα «καταλέγω», ἀπὸ τὸ ὅποιο προέρχεται και ή λέξη «κατάλογος»⁶. Με ἄλλα λόγια, προσπαθῶ νὰ δείξω ὅτι δὲν ὑπάρχει πέρασμα ἀπὸ τὸ μύθο στὸ λόγο, ἐνῶ ὑπάρχει πέρασμα ἀπὸ τὸ λόγο στὸ λόγο, δηλαδή ἀπὸ μιὰ διάσταση και πρακτικὴ, ὅπου κυριαρχεῖ τὸ «καταλέγω» με τὴ δικὴ του λογικὴ, σὲ μιὰ καινούργια διάσταση και πρακτικὴ τοῦ λόγου. Ποιὰ εἶναι ή καινούργια αὐτὴ διάσταση και πρακτικὴ; Στὴν πραγματικὴτητα εἶναι πολυσήμαντη, ἀλλὰ, μετὰξὺ τῶν ποικίλων σημασιῶν, ἰδιαίτερη σημασία ἔχει ή χρῆση τοῦ λέγειν ὡς συλλέ-

5. *Mythe et philosophie chez Parménide*, Bruxelles, 1990² (1986).

6. Βλ. ἐπίσης «Structure et genèse dans le mythe hésiodique des races», *Le métier du mythe*, ed. F. Blaise, P. Judet de la Combe et Ph. Rousseau, Lille, 1996, 475-518.

γειν, κυρίως στὸν Ἡράκλειτο, λίγο πρὶν ὁ λόγος συνδεθεῖ μὲ τὴν αἰτιολογικὴ διά-
σταση τῆς σκέψης⁷.

Εἶναι ἀξιοσημείωτο ὅτι ἡ λέξις «μῦθος» παρουσιάζει πολὺ περιορισμένη χρῆση
στοὺς φιλοσόφους τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἢ ἀκόμη στὸν Ἡρόδοτο καὶ στὸν Πίνδαρο,
ὅπου παίρνει τὴ σημασίαν τοῦ ψευδοῦς καὶ πλασματικοῦ λόγου. Ἀντίθετα στὸν Ὀ-
μηρο, ὅπου κυριαρχεῖ ὁ διάλογος, ἡ χρῆσις τοῦ οὐσιαστικοῦ καὶ τοῦ ρήματος εἶναι
συχνὴ καὶ μάλιστα σὲ διαφορετικὰ περιβάλλοντα. Συνεπῶς, ἡ καλύτερη πηγὴ μας
γιὰ νὰ ἀνιχνεύσουμε τὸ θέμα ποῦ μᾶς ἀπασχολεῖ εἶναι τὸ ὁμηρικὸ ἔργο, ἀκόμη περισ-
σότερο ἐπειδὴ ὁ Ὀμηρος χρησιμοποιεῖ ἐπίσης τὸ ρῆμα «καταλέγω» ὅταν πρόκειται
γιὰ ἀφήγησις.

Θὰ περιοριστῶ ἐδῶ σὲ δύο μόνο παραδείγματα. Στὸ τρίτο βιβλίον τῆς Ὀδύσ-
σειας (στ. 97 καὶ συνέχεια), ὁ Τηλέμαχος ἀποκαλύπτει στὸ Νέστορα τὴν ταυτότητά
του καὶ τοῦ ἀφηγεῖται μὲ πολλὰς λεπτομέρειες καὶ μὲ διαδοχικὸν λόγον τὴν ἱστορία του.
Στὴ συνέχεια τοῦ ζητᾶει νὰ τοῦ διηγηθεῖ ἐκεῖνος, μὲ τὴ σειρά του, ἕνα πρὸς ἕνα ὅ,τι
εἶδαν τὰ μάτια του. Ἐδῶ ὁ Ὀμηρος κάνει χρῆσις τῆς λέξεως «καταλέξω». Κατὰ τὴν
ἀφήγησις ὅμως αὐτῆ, ὁ Ὀμηρος χρησιμοποιεῖ, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ρῆμα «καταλέγω», καὶ
τὴ λέξις «μῦθος» καὶ τὸ ρῆμα «μυθέω».

Πράγματι, ὁ Τηλέμαχος, ποῦ πιστεύει ὅτι ὁ πατέρας του ἔχει πεθάνει, λέει
στὸ Νέστορα: «θὰ ἤθελες νὰ μοῦ μιλήσεις γιὰ τὸν ὀλέθριον θάνατόν σου; τὸν εἶδες μὲ
τὰ μάτια σου ἢ ἀκουσας τὰ λόγια ποῦ ἔπλασε κάποιος ἄλλος (ἄλλου μῦθον ἀκουσας);»
Καὶ λίγο πιὸ πέρα τὸν ρωτᾷ πάλι: «πές μου καλὰ τὸ ἕνα μετὰ ἀπὸ τὸ ἄλλο αὐτὰ ποῦ
εἶδαν τὰ μάτια σου (εἶ μοι καταλέξον ὅπως ἦντησας ὀπωπῆς);».

Διαπιστώνουμε, στὸ πρῶτον αὐτὸ τμήμα τοῦ κειμένου, ὅτι μποροῦμε νὰ μετα-
φράσουμε τὴ λέξις «μῦθος» ὡς «λόγος» ἢ «λόγια». Πιὸ σωστά, «μῦθος» εἶναι ὁ τρό-
πος μὲ τὸν ὁποῖον ἐκφέρονται τὰ λόγια. Στὴ συγκεκριμένη περίπτωσις, ὁ τρόπος εἶναι
ἐκεῖνος ποῦ ἔπλασε κάποιος ἄλλος, ἄσχετα μὲ τὸ περιεχόμενον τῶν λόγων του. Ἀντί-
θετα, ὅταν γίνεται λόγος γιὰ πραγματικὴ ἀφήγησις, μὲ λεπτομέρειες, δηλαδὴ ὅταν
διηγοῦνται οἱ πρωταγωνιστὲς τὰ πράγματα μὲ τὴ σειρά τους, τὸ ἕνα μετὰ τὸ ἄλλο,
ἢ ἀρχαϊκῆ γλώσσᾳ χρησιμοποιεῖ τὸ ρῆμα «καταλέγω».

Στὴ συνέχεια, ὁ Νέστωρ ἐξηγεῖ στὸν Τηλέμαχο ὅτι εἶναι τόσα πολλὰ τὰ κακὰ
τὰ ὁποῖα ὑπέφεραν οἱ Ἀχαιοὶ στὴν Τροία, ποῦ θὰ ἔπρεπε, γιὰ νὰ ἐξαντλήσουν τις

7. Γιὰ τὴν ἱστορικὴν διάπλασις τοῦ λόγου, βλ. τίς μελέτες μου: «Transfigurations du logos», *Annales de l'Institut de Philosophie de l'Université Libre de Bruxelles*, 1984, 9-44; «Logos hénologique chez Plotin», *Σοφίης Μαιήτορες*, «Chercheurs de sagesse» (Hommage à J. Pépin), Paris, 1992, 231-243; «Du logos à l'informatique», *Le logos* (Actes du Coll. de Samos, Août, 1995), ed. K. Boudouris, Athènes, 1997.

ἐρωτήσεις, νὰ μείνει φιλοξενούμενός του τουλάχιστον πέντε ἢ ἕξι χρόνια. "Ομως, πρὶν ἀκόμα τὰ μάθει ὅλα, σίγουρα θὰ κουρασθεῖ τόσο πολὺ πού θὰ ἐπιθυμήσει νὰ γυρίσει στὴν πατρίδα του. Ἀργότερα, μιλώντας γιὰ τὸν Ὀδυσσεύα, ἐξομολογεῖται ὅτι ξαφνιάστηκε πού εἶδε τὸ παιδί του καὶ ἔμεινε ἐκπληκτος ὅταν διαπίστωσε ὅτι τὰ λόγια τους μοιάζουν (μῦθοι γε εἰκοίτες), δηλαδή, μοιάζουν οἱ τρόποι μὲ τοὺς ὁποίους ὁ Τηλέμαχος καὶ ὁ Ὀδυσσεύας χρησιμοποιοῦν τὰ λόγια τους. Καὶ προσθέτει: ποτὲ δὲν εἶδα κανέναν νὰ μιλάει μὲ τρόπο τόσο ὅμοιο (εἰκότα μωθήσασθαι) μὲ ἐκεῖνον. Ἄς πάρουμε καὶ ἓνα δεῦτερο παράδειγμα.

Στὸ πρῶτο βιβλίο τῆς Ἰλιάδας, (στ. 544 καὶ συνέχεια), ἡ Ἥρα, φοβούμενη ὅτι ὁ Δίας ἐπιθυμεῖ νὰ κατακτήσει τὴν Θέτιδα, τὴ μητέρα τοῦ Ἀχιλλέα, τὸν κατηγορεῖ πὼς δὲν τῆς λέει ποτὲ μιὰ λέξη γιὰ τὰ ὅσα σκέπτεται. Ἐκεῖνος τῆς ἀπαντᾷ ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἐλπίζει ὅτι μπορεῖ νὰ γνωρίσει ὅλους τοὺς «μῦθους», δηλαδή ὅλα τὰ λόγια πού ἀνταλλάσσει μὲ ἄλλους. Καὶ ἡ Ἥρα, ἐξαγριωμένη, ἀπαντᾷ: Τρομερὲ Κρονίδη, μὲ τί τρόπο μιλάς (μῦθον εἰπες) ἢ, ἂν προτιμᾶτε, «τί λόγια εἶναι αὐτά»;

Μπορῶ νὰ ἀναφέρω πολλὰ ἄλλα παραδείγματα αὐτοῦ τοῦ εἶδους, καὶ συγχρόνως ἄλλα τόσα πού καταδεικνύουν ὅτι, ὅταν πρόκειται γιὰ συστηματικὴ ἀφήγηση, χρησιμοποιεῖται ὁ ὅρος «καταλέγω». Νομίζω ὅμως πὼς εἶναι καλύτερα νὰ προχωρήσω στὴν ἐρμηνεία αὐτῆς τῆς διαπίστωσης⁸.

Ἡ βασικὴ ἰδέα εἶναι πὼς ἡ ἀρχαϊκὴ ἑλληνικὴ σκέψη, καὶ κατ' ἐπέκταση κάθε ἀρχαϊκὴ σκέψη στὸν πλανήτη μας, χρησιμοποιεῖ διάφορα εἶδη «καταλόγων». Στὴν Ἰλιάδα ὑπάρχει ὁ περιφημὸς κατάλογος τοῦ στόλου τῶν Ἀχαιῶν, ἀλλὰ καὶ γενικώτερα ὁ ἀρχαϊκὸς κόσμος μᾶς παραδίδει διάφορες μορφὲς γενεαλογικῶν λόγων ἢ γενεαλογιῶν (ἀνθρωπογονίες, θεογονίες, κοσμογονίες...). Ἀπὸ τὰ ἔργα πού ἡ παράδοση ἀπόδωσε στὸν Ἡσίοδο κληροδοτήθηκε, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ *Ἔργα καὶ Ἡμέραι καὶ τὴ Θεογονία*, τὸ *Γυναικῶν κατάλογος*. Σὲ αὐτὴ τὴ δομὴ τοῦ λόγου περιλαμβάνονται ἐπίσης τοπολογικὲς ἀναφορὲς (στὸν ὄρατό καὶ στὸν ἀόρατο κόσμο) καὶ μυθολογικὲς ἀφηγήσεις (πολλῶν μορφῶν). Μὲ αὐτὴ τὴν τριαδικὴ δομὴ (γενεαλογία, τοπολογία καὶ μυθολογία), ἡ ὁποία ἀποτελεῖ μιὰ οὐσιαστικὴ ἐνότητα, κάθε ἀφήγηση ἐντάσσεται στὴ μορφή ἐκείνη τοῦ λόγου, τὴν ὁποία μποροῦμε νὰ ὀνομάσουμε, κατὰ σύμβαση

8. Γιὰ περισσότερες λεπτομέρειες γιὰ ὅλο αὐτὸ τὸ θέμα, βλέπετε, ἐκτὸς ἀπὸ τίς μελέτες σὲς ὁποῖες ἤδη ἀναφέρθηκα, «De la généalogie à la génésoologie», *La naissance de la raison en Grèce*, ed. J. - F. Mattéi, Paris, 1990, 83-96; «Transfigurations du paradigme de la parenté», *Le paradigme de la filiation*, Paris, 1995, 169-186. «Schèmes de la parenté et du miroir dans la psychanalyse», *Que reste-t-il de nos amours?* ed. F. Martens, *Revue de l'Université de Bruxelles*, 2000, 53-70. «Y-a-t-il une logique archaïque», *Logique en perspective* (Mélanges offerts à Paul Gochet), éd. F. Beetz et E. Gillet, Ousia, Bruxelles, 2000, 45-79.

μόνο, «μύθος» ἢ, πιὸ σωστά, «μυθικό λόγο», ἐνῶ στήν πραγματικότητα ἀποδίδεται μέ τήν ἔννοια τοῦ «καταλέγω». Πρόκειται δηλαδή γιά διαδοχική ἔκθεση στοιχείων καί γεγονότων, φανταστικῶν ἢ πραγματικῶν. Σέ αὐτό τὸ πλαίσιο, ἡ ἀρχαϊκή λέξη «μύθος» ἀνήκει μόνο στή μυθολογική διάσταση τῆς τριαδικῆς αὐτῆς δομῆς καί ἐνόητας, ἐνῶ, συμβατικά, δεχόμενοι μιὰ ἱστορική πρακτική, μπορούμε, νὰ ἐπεκτείνουμε τὸν ὄρο, λίγο πολὺ αὐθαίρετο, σέ ὅλη τήν τριαδική δομή. Τὸ σπουδαιότερο εἶναι νὰ γίνεῖ ἀντιληπτὴ αὐτὴ ἡ διαφορὰ, ὥστε νὰ μπορούμε, ἀπὸ ἐδῶ καί στὸ ἐξῆς, νὰ ἀποδώσουμε τεχνικό χαρακτήρα στὸν ὄρο «μύθος», χωρὶς ἀναφορὰ σὲ κάτι ψευδές ἢ, πιὸ σωστά, σὲ κάτι τὸ λανθασμένο, δηλαδή πού δὲν ἀνταποκρίνεται σὲ καμιὰ σύσταση, ὅπως τὸ κάνουμε ἀκόμη καί σήμερα. Πῶς ὅμως οἱ ἀρχαῖκοι λαοὶ χρησιμοποιοῦν αὐτὸ τὸν τύπο (μυθικοῦ) λόγου;

Γιὰ νὰ τὸν ἀναπτύξουν, οἱ ἀρχαῖκοι λαοὶ χρησιμοποιοῦν γνωστικά σχήματα, ὅπως τὸ σχῆμα τῆς συγγενείας ἢ τὸ σχῆμα τῆς βίας, τὰ ὁποῖα προέρχονται φυσικά ἀπὸ τίς βασικότερες ἐμπειρίες τοῦ ἀνθρώπου⁹. Ἡ διατύπωση αὐτὴ ἔχει παγιόσμια διάσταση, γιὰ τὴ συναντοῦμε σὲ ὅλες τίς πρακτικὲς τοῦ μύθου, παντοῦ στὸν πλανήτη μας. Παντοῦ, ὁ μυθικός λόγος ἐνσωματώνει στήν ἀφήγηση, γενεαλογικὴ δομὴ, βία, σέξ, κ.ἄ., τὰ ὁποῖα ἐντυπωσιάζουν τὸν ἀναγνώστη. Συνεπῶς, στήν ἐρώτηση τί κοινὸ ὑπῆρξε στήν ἀνθρωπότητα, πρὶν γεννηθεῖ ἡ φιλοσοφία στὸν ἐλληνικὸ χῶρο, ἀπαντῶ: εἶναι ἡ κοινὴ πρακτικὴ τοῦ λόγου μέ ὀρισμένα ρυθμιστικὰ ὑπερβατολογικὰ σχήματα, ὅπως ἡ συγγένεια, ἡ βία, τὸ σέξ κ.ἄ. Ὅμως, τέτοια σχήματα δὲν πρέπει νὰ ἐρμηνευθοῦν κατὰ γράμμα, ὅπως γίνεταί συνήθως. Ἀπαιτοῦν, στήν πραγματικότητα, «ἐπανόρθωση τοῦ λόγου», δηλαδή ἀποκατάσταση τῆς τάξης τοῦ ὅλου. Κάτι παρόμοιο προϋποθέτει καί ὁ κατάλογος τῶν πλοίων τῶν Ἀχαιῶν στὸν Ὅμηρο: κάθε πλοῖο ἀντιπροσωπεύει ἓναν τόπο τοῦ ἐλλαδικοῦ χώρου καί ἓναν ἀρχηγὸ μέ τήν προσωπικὴ ἢ οἰκογενειακὴ ἱστορία του. Συνεπῶς, καί τὴ γενεαλογία του καί τίς μυθολογικὲς ἀφηγήσεις πού τὴν ἀκολουθοῦν. Ὡστε, ἀποκωδικοποιώντας καί ἐπανορθώνοντας τὸν κατάλογο, μπορούμε νὰ σχεδιάσουμε καί τὴν τοπολογία τῆς Ἑλλάδας καί τὴ μυθολογία πού συνδέεται μέ τοὺς ἥρωες τῆς Τροίας. Ὁ κατάλογος ἐκφράζει μιὰ ἐμπλουτισμένη ὀλικὴ πραγματικότητα, ἢ ὁποῖα μᾶς ἐπιτρέπει νὰ καταλάβουμε καλύτερα ὅτι οἱ γενεαλογικὲς δομὲς (θεογονία, κοσμογονία, ἀνθρωπογονία) ἐμπεριέχουν τεράστιο πολιτισμικὸ πλοῦτο. Μποροῦμε μάλιστα νὰ ἐντάξουμε σὲ αὐτὴ τὴ γνωστικὴ

9. Βλ. τίς μελέτες μου «Οἱ ρίζες τῆς ἰδεολογίας στή δυτικὴ σκέψη», Δωδώνη, 1982, 321-340· «Statut cognitif et affectif du mythe à l'origine de la philosophie», *Uranie. Mythes et Littératures*, 9, 2000, 9-1· «Le statut idéologique des schèmes archaïques», *Modèles linguistiques et idéologies: Indo-européen*, ed. S. Vanséveren, Bruxelles, 2000, 109-125.

δομή και σύγχρονα παραδείγματα, όπως έναν κατάλογο ονομάτων πάνω σε ένα μνημείο πολέμου. Κάθε όνομα που μνημονεύεται αντιπροσωπεύει κάποιον τόπο, κάποια οικογένεια με τη γενεαλογία της και τις ιστορίες της, καθώς και τὰ πάθη και τούς πόνους του νεκρού. Μια λεπτομερής και ἐμπεριστατωμένη έρευνα θα μπορούσε να αποκωδικοποιήσει και να επανορθώσει αυτόν τόν κατάλογο ονομάτων και να αποδώσει αυτό που πραγματικά αντιπροσωπεύει. Κάτι παρόμοιο έχουμε και με τόν αρχαϊκό (μυθικό) λόγο. Με άλλα λόγια, ο μυθικός λόγος προϋποθέτει αποκωδικοποίηση. Κατά βάση ή μυθική αφήγηση, όπως διαπλάθεται διαχρονικά, δέν παρουσιάζει τὰ πράγματα όπως είναι, αλλά ανατρέπει ή, όπως λέει ακόμη ο Πλήθων αιώνες αργότερα, δια-στρέφει τήν πραγματικότητα. Τὰ ίδια λέει και ο 'Ησίοδος στην *Θεογονία* του, πολύ πριν γεννηθεί ή φιλοσοφία. Οί Μοῦσες αναγνωρίζουν πράγματι ότι λένε πολλά ψέματα χρησιμοποιώντας ως αφετηρία συγκεκριμένες έμπειρίες, και ότι λένε και τήν αλήθεια μόνο όταν θέλουνε:

*ἴδμεν ψεύδεα πολλὰ λέγειν ἐτύμοισιν ὁμοῖα,
ἴδμεν δ', εὖτ' θέλωμεν, ἀληθέα γηρύσασθαι* (στ. 27-28)

Ἡ ἔκφραση «ψεύδεα... ἐτύμοισιν ὁμοῖα» φανερώνει ότι ή αφήγηση αναφέρεται σε έμπειρίες όπως ή συγγένεια, ή βία, τὸ σέξ, κ.ά. τις ὁποῖες ὁ μυθικός λόγος χρησιμοποιεῖ για να κατασκευάσει τὸ λόγο του, ἐνῶ ὁ ποιητής πρέπει να ζέρει πὼς δέν ἀποδίδουν τήν πραγματικότητα καθεαυτήν. Ἐκεῖνο πού μοῦ φαίνεται σημαντικό ἐδῶ είναι πὼς ὁ 'Ησίοδος είναι ἴσως ὁ πρωτοπόρος αὐτῆς τῆς πρακτικῆς, ἀφοῦ ἀποκαλύπτει ότι ὁ λόγος του είναι ψευδής, δηλαδή ότι χρειάζεται αποκωδικοποίηση και επανόρθωση. Πιστεύω ότι αὐτὴ ή ἀναγνώριση είναι ἴσως μοναδική στην παγκόσμια ιστορία, γιατί ἀλλοῦ φαίνεται πὼς οἱ λαοὶ και οἱ δημιουργοὶ τῶν λόγων πιστεύουν στους μυθικούς λόγους τους.

Συνοπῶς, ἀν δεχθοῦμε ότι ή γέννηση τῆς φιλοσοφίας στην Ἑλλάδα ὀφείλεται ὄχι βέβαια σε κάποιον ξαφνικό θαῦμα, ἀλλά σε πολιτικο-κοινωνικὲς ἀλλαγές, όπως τὸ ὑποστήριξε σωστά ὁ Jean-Pierre Vernant, μπορούμε να προσθέσουμε ότι ἴσως ή πιὸ ἀποφασιστικὴ ἑλληνικὴ προσφορά στην παγκόσμια ιστορία είναι ή ἀμφισβήτηση τῆς ἀλήθειας τοῦ γενεαλογικοῦ λόγου, τήν ὁποία ἤδη διατύπωσε ὁ 'Ησίοδος. Ἀπὸ ἐκεῖ και πέρα, ή πορεία για ἀνακατατάξεις στη σκέψη και στὸ λόγο ἦταν πλέον ἀνοικτή¹⁰. Σὲ σχέση με τὸ μυθικό λόγο, μπορούμε να διαπιστώσουμε δύο πορεῖες:

10. Βλ. τὴ μελέτη μου «Le miracle grec et l'origine de l'étonnement», *Miracle grec*, éd. A. Thivel, Nice, 1992, 261-274.

ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος, ἀφομοίωση τῆς θέσης τοῦ Ἡσίοδου καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο, προσπάθεια μετασχηματισμοῦ τοῦ μυθικοῦ λόγου.

Μ' αὐτὲς τὶς παρατηρήσεις ἔχουμε ἤδη εἰσέλθει στὸ 2ο θέμα ποῦ διατύπωση πρὶν μὲ τὴν ἐρώτηση: ποιά εἶναι ἡ παρουσία τοῦ μύθου μετὰ τὴ γέννηση τῆς φιλοσοφίας;

Θὰ ἀναφερθῶ πρῶτα στὶς ἐπιπτώσεις τῆς ἠσιοδικῆς θεωρίας τοῦ ψεύδους, ἐρχόμενος ἀμέσως στὸν Πλάτωνα, ὁ ὁποῖος κάνει ἀκόμη χρῆση τοῦ μύθου. Σπεύδω ὅμως νὰ ἐπισημάνω ὅτι ὁ Πλάτων εἶναι ἴσως ὁ πρῶτος στοχαστῆς ποῦ κατακερματίζει ὀριστικά καὶ συστηματικά τὴν ἐνότητα τοῦ μυθικοῦ λόγου, τὴν ὁποία εἶχε ἐγ-γυηθεῖ ἡ γενεαλογικὴ πρακτικὴ τοῦ λόγου καὶ ποῦ, θὰ δοῦμε, τὴ διατηροῦν ἀκόμη ὁ Παρμενίδης καὶ ὁ Ἐμπεδοκλῆς, παρόλες τὶς ἐπαναστατικὲς μεταλλαγές ποῦ προκλήθηκαν.

Ὁ Πλάτων, ὁ ὁποῖος συνδέει τὶς λέξεις («λόγος») καὶ («μῦθος»), ἐνῶ συγχρόνως ἀποδίδει στὴ λέξη «λόγος» καὶ ἄλλες σημασίες ποῦ θὰ τονώσουν τὴν ὀρθολογικὴ του πορεία, δὲν λείπει τίποτα ἄλλο στὸ *Φαίδωνα*, 114α, ἀπὸ αὐτὰ ποῦ λείπει καὶ ὁ Ἡσίοδος. Ὅταν τελειώνει τὴν ἀφήγηση τῆς πορείας τῶν ψυχῶν μετὰ τὸ θάνατο, ἰσχυρίζεται ὅτι τὸ νὰ πιστέψει κανεὶς ὅτι τὰ πράγματα γίνονται μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο, «οὐδέ πρέπει νοῦν ἔχοντι ἀνδρῶν». Ὡστόσο, προσθέτει, ἀν πιστεύουμε στὴν ἀθανασία τῆς ψυχῆς, «τοῦτον καὶ πρέπει μοι δοκεῖ καὶ ἄξιον κινδυνεῦσαι». Μὲ ἄλλα λόγια, δὲν ὑπάρχει λόγος νὰ πιστεύουμε στὶς ἀφηγήσεις, γιατί ἐκεῖνο ποῦ προέχει εἶναι νὰ διακρίνουμε ποιά εἶναι ἡ πρόθεση ποῦ κρύβεται πίσω ἀπὸ τὸ λόγο. Αὐτὸ μοῦ ἐπιτρέπει νὰ προσθέσω ὅτι, ἀν ὁ Πλάτων δὲ δέχεται, τὴν παιδευτικὴ ἀξία τοῦ Ὀμήρου, τοῦ Ἡσίοδου καὶ τῶν τραγωδῶν, εἶναι γιατί βλέπει πόσο δύσκολο εἶναι γιὰ τὸ παιδί νὰ ἀποκωδικοποιήσει τὸ μῦθο καὶ νὰ συλλάβει τὸ πραγματικὸ νόημά του. Ἐπομένως, τὸ βασικότερο πρόβλημα ποῦ παρουσιάζει ἡ πρακτικὴ τοῦ μύθου εἶναι τὸ πῶς μπορεῖ νὰ ἐπιτευχθεῖ ἡ ἀποκωδικοποίηση καὶ ἐπανόρθωση αὐτῆ. Καὶ ἀπαντῶ: αὐτὸ εἶναι καὶ τὸ ζητούμενο, δηλαδὴ ἀκριβῶς αὐτὴ πρέπει νὰ εἶναι ἡ ἐργασία ποῦ περιμένουμε ἀπὸ τὴ μελέτη τῶν μύθων. Ἡ δουλειὰ ποῦ κάνουμε αὐτὴ τὴ στιγμή στὸ Πανεπιστήμιο τῶν Βρυξελλῶν, στὴν ἐρευνητικὴ μονάδα ποῦ διευθύνω, ἔχει προχωρήσει ἀρκετὰ πρὸς τὴν αὐτὴ τὴν κατεύθυνση. Ἡ μέθοδος ἐργασίας μας εἶχε ὡς ἀφετηρία ἓνα κείμενο τοῦ Πλωτίνου, τὸ ὁποῖο προέρχεται ἀπὸ τὴν 3ῃ *Ἐννεάδα*, 5, 9, 24-29. Ὁ Πλωτίνος λείπει τὰ ἑξῆς:

«Οἱ μῦθοι, ἀν εἶναι πράγματι μῦθοι, πρέπει νὰ χωρίζουν χρονικὰ τὰ ὅσα φέρουν στὸ λόγο καὶ νὰ διαιροῦν πολλὰ ὄντα ποῦ εἶναι μαζὶ ἀλλὰ διαφέρουν ὡς πρὸς τὴν τάξη καὶ τὴ δύναμη, ἐκεῖ ὅπου οἱ λόγοι μιλοῦν γιὰ γενέσεις ὄντων ποῦ εἶναι ἀγέννητα καὶ ὅπου καὶ χωρίζουν ὄντα ποῦ βρίσκονται μαζὶ. Κι ὅταν διδάξουν ὅσο

μποροῦν ἐκείνον ποῦ κάνει χρήση τοῦ νοῦ, οἱ μῦθοι τοῦ ἐπιτρέπουν νὰ συνενώσῃ ὅσα ἐχώρισαν».

Τὸ κείμενο αὐτὸ μᾶς λύνει πολλὰ προβλήματα σχετικά μὲ τὴν ἀποκωδικοποίηση τοῦ «μύθου». Πρῶτον, μᾶς μαθαίνει πὼς ἡ μυθικὴ ἀφήγηση δὲν ἔχει νόημα χωρὶς «ἐπανόρθωση», ἡ ὁποία σχετίζεται μὲ τὴν τάξη τῶν πραγμάτων τὴν ὁποία ὁ μυθικὸς λόγος ἐκφράζει. Δεύτερον, διαπιστώνουμε ὅτι μπορεῖ ὁ μυθικὸς λόγος νὰ ἐπιβάλλει χρόνο ἐκεῖ ποῦ δὲν ὑπάρχει, καὶ γεννήσῃς ὄντων, ὅπως εἶναι οἱ θεοί, ποῦ δὲν ἐπιδέχονται γέννηση. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ἡ θεογονία καὶ ἡ κοσμογονία μποροῦν νὰ μιᾶνε γενεαλογικά, ἐνῶ οὔτε οἱ θεοὶ οὔτε ὁ κόσμος ἔχουν γεννηθεῖ. Τὸ ἴδιο βλέπουμε καὶ στὸν Πλάτωνα, στὸ 6ο βιβλίο τῆς *Πολιτείας*, ὅπου ὁ ἥλιος ἀναφέρεται ὡς «ἐκγονος» καὶ «εἰκόνα» τοῦ Ἁγαθοῦ, ἐνῶ λίγο μετὰ ὁ Πλάτων δέχεται ὅτι ὁ ἥλιος εἶναι ἀγέννητος καὶ θεός. Ἡ ἀντίφαση αὐτὴ λύνεται, ὅταν ἀντιληφθοῦμε πὼς τὸ σχῆμα τῆς συγγένειας συνδέει τὸ ὄρατο (τὸν ἥλιο) καὶ τὸ ἀόρατο (τὸ ἀγαθὸ) καὶ ἐπιβάλλει ἱεραρχικὴ τάξη ἀνάμεσά τους.

Μὲ αὐτὲς τὶς παρατηρήσεις, ἔχουμε δώσει μιὰ πρώτη ἀπάντηση στὴν ἐρώτηση ποῦ ἔθεσα πιὸ πάνω, δηλαδὴ ποιά εἶναι ἡ παρουσία τοῦ μύθου μετὰ τὴ γένεση τῆς φιλοσοφίας; Ἡ πρώτη αὐτὴ ἀπάντηση φανερώνει ὅτι ἡ πρακτικὴ τοῦ γενεαλογικοῦ μύθου συνεχίζεται, ἐξασθενημένη βέβαια, καὶ μετὰ τὸν Ἡσίοδο, ἐφόσον βρίσκουμε στοιχεῖα στὸν Πλάτωνα, στὸν Πλωτῖνο, στὸν Πρόκλο, ἀκόμη καὶ στὸν Πλήθωνα.

Στὴν πραγματικότητα ὅμως, ὁ πιὸ σπουδαῖος φορέας τῆς ἀρχαϊκῆς δομῆς τοῦ γενεαλογικοῦ μύθου εἶναι ὁ Χριστιανισμὸς, ὁ ὁποῖος κληρονόμησε ἀπὸ τὴν ἰουδαϊκὴ παράδοση μιὰ κοσμογονία ποῦ εἶναι ἀποτέλεσμα τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ, καὶ μιὰ πλουσιότατη ἀνθρωπογονία. Ἡ δημιουργία ταυτίζεται μὲ τὸ θεϊκὸ ποιητικὸ λόγο, ὁ ὁποῖος, μετὰ τὴν πλάση τῶν ὄλων, ἐπιδίδεται σὲ μιὰ ἀνθρωπογονία, τὴν ὁποία ἡ παράδοση ταύτισε μὲ τὴν ἱστορία τῶν Ἑβραίων καὶ ἡ ὁποία κορυφώνεται στὴν Καινὴ Διαθήκη μὲ τὴ γέννηση καὶ τὴν ἐνσάρκωση τοῦ Χριστοῦ. Ὁ Φίλων τῆς Ἀλεξανδρείας εἶχε ἤδη θεμελιώσῃ τὴ σχέση ἀνάμεσα στὸ θεϊκὸ Λόγο, εἰκόνα τοῦ ἴδιου τοῦ ἀόρατου Θεοῦ, καὶ στὸ πρωτογενὲς σχῆμα, τὸ ὁποῖο συναντᾶμε τόσο στὴν *Ἐξοδο* (σὲ σχέση μὲ τοὺς Αἰγύπτιους) ὅσο καὶ στὴν *Πρὸς Κολασσαεῖς Ἐπιστολὴ* τοῦ Ἀγίου Παύλου. Τὸ κείμενο τοῦ Παύλου ἀποτελέσει τομὴ στὴν ἱστορία τῆς πρακτικῆς τοῦ συγγενικοῦ σχήματος, ἐφόσον ἐκδέχεται ὡς πραγματικὸ τὸ μυθικὸ σχῆμα τῆς συγγένειας. Ὁ Παῦλος γράφει: «Ὁ Υἱὸς εἶναι εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου, πρωτότοκος μέσα σὲ ὅλη τὴν κτήση, διότι μέσα του τὰ πάντα δημιουργήθηκαν...». Καὶ πιὸ κάτω προσθέτει ὅτι ὁ Χριστὸς εἶναι «πρωτότοκος ἐκ τῶν νεκρῶν», γιὰ νὰ πρωτοστατεῖ στὰ πάντα, κατὰ τὴν ἀνθρώπινη φύση του (15-18). Μὲ τὶς δύο χρήσεις τοῦ συγγενικοῦ σχήματος ποῦ κάνει ὁ Παῦλος, πρωτοτυπεῖ, γιὰτὶ «πραγματοποιεῖ»

τὸ συγγενικὸ σχῆμα, δηλαδή τοῦ δίνει πραγματικὴ ὑπόσταση, ἐνῶ προηγουμένως αὐτὸ ἔστεκε ὡς ὑπερβατολογικὸ σχῆμα, τὸ ὁποῖο διακανόνιζε καὶ ρύθμιζε τὸ μυθικὸ λόγο. Ἡ ἀπόδοση πραγματικῆς ὑπόστασης στὸ συγγενικὸ σχῆμα ἀπὸ τῆ θεολογία, δὲν εἶναι ἡ μόνη ἀπόπειρα ποὺ συναντοῦμε στὴ Δυτικὴ σκέψη. Σήμερα, μποροῦμε νὰ ἐντοπίσουμε μιὰ ἀνθρωπολογικὴ ἀπόπειρα στὴν ψυχανάλυση τοῦ Freud, ὁ ὁποῖος προσπάθησε νὰ ἐπιτύχει κάτι παρόμοιο σὲ ἀτομικὴ καὶ ὑποκειμενικὴ διάσταση μὲ τὸ μῦθο τοῦ Οἰδίποδα. Στὴν προοπτικὴ αὐτῆ, ποὺ φανερώνει τὴν αἰνιγματικὴ δομὴ τοῦ μυθικοῦ λόγου, διαφαίνεται ἤδη κάποια παρουσία τοῦ μύθου στὴν ἐποχὴ μας. Πρὶν ὅμως ἔρθω σὲ αὐτὸ τὸ θέμα, πρέπει νὰ διευθετήσω τὴ μεταλλαγὴ ποὺ πρῶτοι ἐπιχειρήσαν ὁ Παρμενίδης καὶ ὁ Ἐμπεδοκλῆς στὴν πρακτικὴ τοῦ μυθικοῦ λόγου, ἀνοίγοντας ἔτσι τὸ δρόμο τῆς φιλοσοφίας.

Στὸ βιβλίο μου *Μῦθος καὶ Φιλοσοφία στὸν Παρμενίδη*, ἔδειξα ὅτι ἡ χρῆση τοῦ σχήματος τῆς ὁδοῦ ποὺ κάνει ὁ Παρμενίδης, μὲ σκοπὸ τὴν προβολὴ τῆς γνώσης (ὡς γνώση), ἐπιτρέπει βασικὴ μετατροπὴ τοῦ μύθου. Ἡ ὁδὸς ἔχει τὸ πλεονέκτημα ὅτι σχετίζεται μὲ ἓναν προορισμό. Μπορεῖ λοιπὸν νὰ ἐρμηνεύσει καλύτερα ἀπὸ τὸ συγγενικὸ σχῆμα τὶς διάφορες μορφές τῆς γνώσης καὶ τῆς ἀδύνατης γνώσης (ὅπως εἶναι ἐκεῖνη τοῦ μὴ ὄντος), γιατί ταιριάζει καλύτερα στὴ γνώση ὡς ἀντικείμενο τοῦ μύθου. Κἀτι παρόμοιο βλέπουμε καὶ στὸν Ἐμπεδοκλῆ, ὁ ὁποῖος, γιὰ νὰ ἀναπτύξει τὴν καινούργια φυσικὴ τῆς μίξης καὶ τοῦ διαχωρισμοῦ, ποὺ ἀντικατέστησε ἐκεῖνη τῆς φύσης τῶν Ἴωνων σοφῶν¹¹, προτίμησε νὰ χρησιμοποιήσῃ τὴ φιλότῃτα ὡς ρυθμιστικὸ σχῆμα. Ὅλα αὐτὰ τὰ σχήματα βασίζονται σὲ ἐμπειρίες ποὺ ἔχουν ὡς ἀρχὴ τὴν ἐγγύτητα τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὰ πράγματα. Καὶ ὁ ἴδιος ὁ Πλάτων, ὁ ὁποῖος κλόνησε αὐτὴ τὴν ἐγγύτητα μὲ τὴν προβληματικὴ τῶν «παραδειγμάτων» καὶ τῶν μοντέλων, χρησιμοποιοῖ ὡστόσο στὸν *Τίμαιο* τὸ σχῆμα τοῦ δημιουργοῦ, ποὺ ἀρμόζει καλύτερα ἀπὸ τὰ ἄλλα σχήματα στὴν ἐρμηνεία κάθε εἴδους δημιουργίας ἢ ὁποῖα ἀποβλέπει στὴν ἐπιβολὴ τοῦ ἀγαθοῦ στὸν κόσμο καὶ στὶς πράξεις. Μποροῦμε μάλιστα, πηγαίνοντας πιὸ πέρα, νὰ διαπιστώσουμε ὅτι ὅλα αὐτὰ τὰ σχήματα «πραγματοποιήθηκαν», δηλαδή πῆραν κάποια ὑπόσταση στὴν πορεία τῆς σκέψης: ἡ ὁδὸς ἔγινε μέθοδος, ἡ φιλότῃτα ἀγάπη καὶ ὁ δημιουργὸς τεχνικὴ, πρῶτα στὴν θεολογία, ὅπου ὁ Θεὸς εἶναι κτίστης τοῦ παντός, καὶ ἔπειτα στὴ νεότερη καὶ σύγχρονη τεχνικὴ, μὲ τὴν πραγμάτωση τῆς τεχνολογίας. Μὲ λίγα λόγια, διαπιστώνουμε ὅτι μὲ τὴν πορεία τῆς ἑλληνικῆς σκέψης, ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος, καὶ τῆς ἰουδαϊκῆς καὶ τῆς χριστιανικῆς σκέ-

11. Γιὰ τὴ διαφορὰ μεταξὺ σοφῶν καὶ φιλοσόφων, καὶ τὴν ἀπόδοση τῆς φιλοσοφίας στοὺς Πυθαγορείους καὶ ὄχι στοὺς Ἴωνες σοφούς, βλ. τὸ βιβλίο μου *Histoire de la philosophie ancienne et médiévale*, 127-177.

ψης, από το άλλο μέρος, ο μυθικός λόγος υπόκειται σε μεταλλαγές στην καρδιά της ευρωπαϊκής φιλοσοφίας, δικαιώνοντας μάλιστα, σε όρισμένες περιπτώσεις, και τη μυθική του δομή.

Αυτό το φαινόμενο, το οποίο αφήνω έδω στην αινιγματική του διάσταση, έχει κάποια φιλοσοφική σημασία, που δεν έχει μέχρι σήμερα εξεταστεί όπως αρμόζει. Απομένει λοιπόν να κάνουμε ένα τελευταίο βήμα και να προσεγγίσουμε το τρίτο θέμα, το οποίο αφορά στην ιστορική και στη σύγχρονη παρουσία του μυθικού λόγου στα πλαίσια του τεχνικο-οικονομικού πολιτισμού.

Μια που μιλάμε για εμπειρικά σχήματα που ρυθμίζουν τη σκέψη και το μυθικό λόγο, είναι εύλογο να αναφερθώ άμεσα σε ένα άλλο σχήμα, το οποίο επιβλήθηκε πιο αποφασιστικά στην εποχή μας: το σχήμα του παιγνιδιού. Το επέλεξαν όρισμένοι σύγχρονοι φιλόσοφοι με σκοπό να αποφύγουν την τελεολογική εξήγηση των πραγμάτων, που εμφανίστηκε πιο δυναμικά από ποτέ άλλοτε στην εξέλιξη της τεχνικής. Η θεματική αυτή αναπτύχθηκε κυρίως την εποχή του Schiller, ο οποίος υποστήριξε ότι ο άνθρωπος έχει σχέση με το παιχνίδι και το παίζει, και είναι μάλιστα πραγματικά άνθρωπος μόνο εκεί που παίζει. Τη βρίσκουμε και στο Nietzsche, ο οποίος τη διαφήμισε με αναφορές σε ένα απόσπασμα του 'Ηράκλειτου, και συνεχίστηκε με τους Heidegger, Fink, 'Αξελό, Derrida, Deleuze, Lyotard, Wittgenstein και άλλους¹². Οί μὲν μιᾶνε γιὰ τὸ παίγνιο τοῦ κόσμου, ἐνῶ ἄλλοι τοποθετοῦν τὸ παίγνιο στὴ ρίζα τῆς διαφορᾶς που διέπει καὶ διακανονίζει τὸ λόγο καὶ τὰ πράγματα. Σὲ ὅλες ὅμως τὶς περιστάσεις, ἡ ἐπιλογή αὐτοῦ τοῦ σχήματος οφείλεται στὴν κριτική τῆς μεταφυσικῆς ὡς λογοποίησης τῆς πραγματικότητας, λογοποίηση που καταλήγει στὴ διείσδυση τῆς τεχνικῆς παντοῦ, ἐπιβάλλοντας τὴν κυριαρχία τῆς τελεολογικῆς διάστασης τῶν ἀνθρωπίνων δραστηριοτήτων. Τὸ παίγνιο, που ἀντιτίθεται στὴν τελεολογικὴ δομὴ τῶν πραγμάτων, χρησιμοποιεῖ ὡστόσο κανόνες, ὥστε νὰ τοῦ ἐπιτρέπεται πιὸ εὐκόλη διείσδυση, ὄχι μόνο στὸν κόσμο τοῦ παιδιοῦ ἢ στὸν ἀθλητισμὸ καὶ στὰ σπόρ, που ἔχουν κατακτήσει θεαματικὰ τὸν κοινωνικὸ χῶρο, ἀλλὰ καὶ στὰ χρηματιστήρια καὶ στὴν καθημερινὴ ζωὴ. Μὲ τὸ ρυθμιστικὸ αὐτὸ εμπειρικὸ σχήμα, τόσο ἡ φιλοσοφία ὅσο καὶ ἡ κοινωνία ἐφαρμόζουν ἀθελά τους μιὰ καινούργια πρακτικὴ τοῦ μύθου. Ἡ εἴσοδος αὐτῆς τῆς πρακτικῆς καὶ στὸ φιλοσοφικὸ πεδίο δὲν εἶναι σύμπτωση, γιατί φαίνεται νὰ δικαιώνει τὴν ἐποχικὴ δομὴ τῆς σημερινῆς σχέσης τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸν κόσμο που τὸν περικλείει. Ἡ ἀνάλυση τῆς ποίησης ἀπὸ τὸν Heidegger, ὅσο ἀυθαίρετη κι ἂν φαίνεται ἀπὸ φιλολογικὴ σκοπιά, εἶναι ἐν τούτοις ἓνα

12. Βλ. τίς μελέτες μου «La question du jeu du Monde» καὶ «Le statut du mythe dans l'histoire de la philosophie», στὶς ὁποῖες ἔχω ἤδη ἀναφερθεῖ.

σημαντικό βήμα για τη συνειδητοποίηση ότι έχουμε ανάγκη να δημιουργήσουμε, με κριτήριο την έγγυτητα, νέα σχέση και ανάμεσά μας και με τὰ πράγματα. Νομίζω ότι ανοίγει νέους ορίζοντες στη σκέψη.

Ἡ καινούργια αὐτὴ πρακτικὴ τοῦ μυθικοῦ λόγου, ἡ ὁποία ἀναδύεται τὴ στιγμή πού ἡ φιλοσοφία προσπαθεῖ νὰ ἐλευθερωθεῖ ἀπὸ τὴν ἱστορικὴ της πορεία, ἡ ὁποία μᾶς ὁδήγησε στὴ σύγχρονη τεχνικὴ, ἀνατρέπει ριζικὰ τὴν πρακτικὴ τοῦ μύθου στὰ πλαίσια τῆς μυθοποιητικῆς ἢ τουλάχιστον δημιουργεῖ νέα μυθοποιητικὴ. Ὅμως τὸ ἐρώτημα εἶναι: ποιά εἶναι ἡ σχέση αὐτῆς τῆς φιλοσοφικῆς πρακτικῆς μετὰ τὴ μυθοποιητικὴ πού συνδέεται μετὰ τὴν τεχνικο-οικονομικὴ δομὴ τοῦ σημερινοῦ πολιτισμοῦ; Ἡ σχέση αὐτὴ παραμένει ἀκόμη αἰνιγματικὴ, γιατί ἡ μυθοποιητικὴ πρακτικὴ τοῦ λόγου ἀδυνατεῖ νὰ ἐκφράσει τὸν κόσμον τῶν εἰκόνων καὶ ὅ,τι ἄλλο παράγει ἡ σημερινὴ τεχνικὴ. Γιὰ νὰ ἐκφράσω αὐτὴ τὴν ἐπιζητούμενη ὑπέρβαση, μίλησα γιὰ μυθοτεχνικὴ. Ὡστόσο, αὐτὴ ἡ ἐπανάσταση στὸ χῶρον τοῦ μυθικοῦ λόγου δὲν πρέπει νὰ ἐπικαλύψει τὴ συγγένεια ἀνάμεσα στὴν ἀρχαϊκὴ πρακτικὴ τοῦ μύθου καὶ στὴ σημερινή.

Πράγματι, ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς κοινωνικῆς πρακτικῆς, ὁ μύθος συνδέεται, καὶ στὴν ἐποχὴ μας, μετὰ δομὲς πού θυμίζουν ἀρχαϊκὴ νοοτροπία. Δὲν ἐννοῶ ἐδῶ τὸν ὀρθολογικὸ μύθο, στὸν ὁποῖο ἀναφέρθηκα στὴν ἀρχὴ τῆς ἀνακοίνωσης, πού κατασκευάσαν ἡ ἐγέλο-μαρξιστικὴ φιλοσοφία ἢ ἀκόμη καὶ ὁ φασισμὸς καὶ ὁ ναζισμὸς, οἱ ὁποῖοι παρουσιάζουν μᾶλλον σύγχρονη δομὴ τοῦ μυθικοῦ λόγου, δομὴ πού πραγματοποιήθηκε ἱστορικά, μετὰ τὰ ἀποτελέσματα πού ὅλοι γνωρίζουμε. Ἐννοῶ τὴ βία πού συναντοῦμε στὶς ἀφηγήσεις, ὅπως π.χ. στὰ ἔργα τοῦ κινηματογράφου ἢ τῆς τηλεόρασης, πού θυμίζουν ἐντονα τὴ βία πού μᾶς παρουσιάζουν οἱ μυθολογίες, τόσο οἱ ξένες ὅσο καὶ οἱ ἑλληνικὲς (μετὰ τὸν Οὐρανὸ, τὸν Κρόνον καὶ τὸ Δία), ἢ ἀκόμη καὶ ἡ Παλαιὰ Διαθήκη, ὅπου, στὴν Ἔξοδο, ὁ Θεὸς χρησιμοποιεῖ βία γιὰ νὰ προστατεύσει τοὺς Ἑβραίους, σκοτώνοντας ὅλα τὰ πρωτότοκα παιδιά τῶν Αἰγυπτίων, συμπεριλαμβανομένου τοῦ γιοῦ τοῦ Φαραῶ. Καὶ ὁ βίαιος θάνατος τοῦ Χριστοῦ στὰ Εὐαγγέλια ἀποτελεῖ μιὰ ἀκραία πράξη, ἐφόσον ἀποδίδει τὴ θυσία τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ.

Καὶ κάτι ἄλλο. Ὁ θάνατος τοῦ Χριστοῦ δηλώνει καὶ τὴ δόξα τοῦ Θεοῦ. Συνεπῶς, οἱ Εὐαγγελιστὲς τί ἄλλο ἔκαναν παρὰ νὰ τὸν δοξάσουν μετὰ τὸν τρόπο τους ἀφηγούμενοι τὰ περιστατικὰ τῆς ζωῆς του καὶ τὸ βίαιο θάνατό του; Στὸ ἴδιο πλαίσιο, ἡ ἐκκλησιαστικὴ λειτουργία δὲ δοξολογεῖ μετὰ ὕμνων τὸ Θεὸ ἐπανερχόμενη σὲ ὀρισμένες ἀρχαϊκὲς πρακτικὲς, ὅπως π.χ. αὐτὴ τοῦ Πίνδαρου γιὰ τοὺς ἥρωες;

Εἶναι ὀλοφάνερο ὅτι ἡ σχέση ἀνάμεσα στὸ θάνατο καὶ στὴ δόξα εἶναι κεντρικὴ στὴ διαδικασία τῆς μυθοποίησης τῶν προσώπων: τὸ κλέος τοῦ Ἀχιλλέα, πού ὕμνησε ὁ Ὅμηρος, ὀφείλεται καὶ στὸ θάνατό του, ἐνῶ ὁ Ὀδυσσεὺς δοξάζεται σκοτώνοντας

τούς μνηστήρες. Και ο Σωκράτης δοξάζεται με το θάνατό του που βρήκε στους διαλόγους του Πλάτωνα έναν ασύγκριτο ύμνητή. Πόσους και πόσους δὲν ὕμνησαν οἱ ἄνθρωποι κάθε ἐποχῆς, σχεδιάζοντας τὸ χάρτη τῶν διασῆμων προσώπων; Και στὴν ἐποχὴ μας ἀκόμη τί σημαίνει ἡ μυθοποίηση τοῦ Προέδρου Κέννεντυ, τοῦ τραγουδιστῆ Ἑλβις Πρίσλεϋ ἢ τῆς περιγίπισσας Νταϊάνας, μόλις τὸς βρήκε ὁ θάνατος; Ἡ γενικώτερα, ἄσχετα μετὰ τὴν ὑπόθεση τοῦ θανάτου, τί σημαίνουν οἱ διάφοροι τρόποι καὶ μεθόδοι μυθοποίησης πολιτικῶν, ἡθοποιῶν, ἀθλητῶν καὶ ἄλλων, ἢ ἀκόμη ἡ διαφήμιση προϊόντων, ἢ ὅποια, ὅπως συνάγεται ἀπὸ αὐτὰ που προηγήθηκαν, τὰ μυθοποιεῖ μετὰ τὸν τρόπο της; Τὸ θέλουμε ἢ δὲν τὸ θέλουμε, ὁ μῦθος καὶ ἡ μυθοποίηση διατηροῦν ἀκέραια, ἀκόμη καὶ στὴν ἐποχὴ μας, τὴν δυναμικότητά τους. Παίρνουν μάλιστα σήμερα καινούργιες καὶ ἔντονες μορφές μετὰ τὰ μέσα ἐνημέρωσης καὶ μετὰ τὴν τεχνικὴ τῶν εἰκόνων που μᾶς κατακτοῦν ἀπὸ παντοῦ. Τὸ σημαντικότερο ὅμως στοιχεῖο τῆς παρουσίας τοῦ μῦθου στὴν ἐποχὴ μας εἶναι ἐκεῖνο που ὀφείλεται στὴν ἴδια τὴν τεχνικὴ, ἢ ὅποια γονιμοποιεῖ καὶ παράγει μῦθους σὲ ἐπίπεδο κυρίως εἰκονογραφικό. Αὐτὴ ἡ καινούργια πρακτικὴ τοῦ μῦθου, που ὀνόμασα, ὅπως εἶδαμε, «μυθοτεχνικὴ», διαφέρει ριζικὰ ἀπὸ τὴν ἀρχαϊκὴ καὶ ἀρχαία πρακτικὴ τοῦ μῦθου, δηλαδή τὴ μυθοποιητικὴ, γιατί μεταχειρίζεται νέα μέσα που μποροῦν νὰ ἀναδιαμορφώσουν τὴ σχέση μας μετὰ τὸν κόσμο.

Ἐπάρχει ὅμως καὶ μιὰ ἄλλη διάσταση τῆς παρουσίας τοῦ μυθικοῦ λόγου, ἢ ὅποια ἀναφέρεται ἄμεσα στὴν ἱστορία τῆς φιλοσοφίας, ἐπειδὴ ἀφορᾷ ὄχι πιά μόνο στὴν προέλευση τῆς φιλοσοφίας, ἀλλὰ πιὸ βαθειὰ τὴν ἴδια στὴ φιλοσοφικὴ πρακτικὴ.

Ἐχω ἤδη δείξει σὲ πολλὰ ἀπὸ τίς μελέτες μου, πόσο μεγάλη εἶναι ἡ παρουσία τοῦ μῦθου, ὄχι μόνο στὴν ἐλληνικὴ φιλοσοφία, ἀλλὰ καὶ στὴν νεώτερη καὶ σύγχρονη φιλοσοφία. Ἐννοῶ ἐδῶ φιλοσόφους ὅπως τὸν Καρτέσιο (ὁ ὁποῖος ἀναπτύσσει τὸ *Περὶ μεθόδου λόγου* του, «comme une fable», ὅπως λέει ὁ ἴδιος, δηλ. «ὡς ἓνα παραμῦθον»), τὸν Leibniz (ὁ ὁποῖος τελειώνει τὴ *Θεοδικία* του μετὰ τὸ μῦθο τοῦ Σέξτου), τὸν Hegel (ὁ ὁποῖος ἐπλασε τὸ μῦθο τοῦ κυρίου καὶ τοῦ δούλου), τὸν Schelling (ὁ ὁποῖος ἐγράψε τὴν περίφημη *Φιλοσοφία τῆς μυθολογίας*), τὸν Nietzsche (ὁ ὁποῖος συνέταξε τὸ φιλοσοφικο-λογοτεχνικὸ ἀριστούργημα *Ἔτσι μίλησε ὁ Zarathustra*), τὸν Quine (ὁ ὁποῖος δημιούργησε τὸ μῦθο τοῦ ἀνθρωπολόγου που ἀναλύει τίς ρίζες τῆς μετάφρασης), τὸν Rawls (ὁ ὁποῖος ἐφτιαξε τὸν πέπλο τῆς ἀγνοίας γιὰ νὰ ἐξηγήσει τὴν ἐπιείκεια), καὶ βέβαια καὶ τὸν Heidegger (ὁ ὁποῖος ἔδωσε εἰδικὴ ἔμφαση στὴ μυθικὴ δομὴ τῆς ποίησης, ἀνοίγοντας, ὅπως ἤδη ἀνέφερα, νέους ὀρίζοντες γιὰ τὴν πρακτικὴ τοῦ μῦθου). Καθένας ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς στοχαστὲς ἀνατρέχει σὲ μυθικὲς δομές, ἄλλοτε συνειδητὰ καὶ ἄλλοτε χωρὶς νὰ τὸ ὑποπτεύεται, γιὰ νὰ ἐξηγήσει ἀφετηριακὲς ἢ

ἀκραῖες καταστάσεις, καὶ τοῦτο γιατί τὰ ἀποδεικτικά ἢ αἰτιολογημένα ἐπιχειρήματα δὲν ἀρκοῦν γιὰ νὰ ὀλοκληρώσουν τὸ λόγο.

Συμπεραίνω. Ἐπειδὴ αὐτὸ πού, λίγο πολὺ αὐθαίρετα, ὀνομάσαμε «μῦθος», δὲν εἶναι τίποτα ἄλλο ἀπὸ ἓνα εἶδος («λόγος»), ἐνῶ στὶς ἀπαρχές της ἡ λέξις «μῦθος» σήμαινε τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο τὰ λόγια διαρθρώνονται, ὑπάρχει ἄμεσος συσχετισμὸς μεταξὺ τοῦ μῦθου καὶ τοῦ λόγου. Παρόλο πού ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα προσφέρει πολλὰ ἄλλες λέξεις γιὰ νὰ ἐκφράσει τὴν ὁμιλία (ὅπως «ἔπος», «αἶνος», «ῥήσις», «φάσις», «φάτις»...), ἢ τὰ ῥήματα («φημί», «φάσκω», «φατίζω», «φράζω», «ἀγορεύω», «ἐρέω»...) ὑπάρχει, πιθανότατα, μιὰ μοναδικὴ ἱστορία τοῦ λόγου. Ἐξἄλλου, δὲν εἶναι λογικὸ νὰ ὀρίζουμε τὸν ἄνθρωπο ὡς ὃν πού κατέχει πρῶτα τὸ μῦθος καὶ ὕστερα τὸν λόγο. Ὁ λόγος εἶναι ἓνας, ἀλλὰ παρουσιάζει μᾶλλον πολλὰ σημασίες καὶ πολλὰ δυνατότητες, οἱ ὁποῖες ἐκδηλώνονται ἀνάλογα μὲ τὴν ἱστορικὴ σχέση τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸν κόσμον πού τὸν περικλείει ἀπὸ παντοῦ. Καὶ ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἄποψη, μπορούμε βέβαια νὰ διαχωρίσουμε, λόγου χάριν, τὴν πρακτικὴν τοῦ ὀρθοῦ λόγου ἀπὸ τὴν πρακτικὴν τοῦ μυθικοῦ λόγου, ὅπως μπορούμε πάλι νὰ διακρίνουμε ἓναν ἐπιχειρηματικὸν λόγον καὶ λόγον πού ἐνοποιεῖ, ὅπως ὑποδεικνύει ἡ ἔννοια τοῦ συλλέγειν, ἢ ἀκόμη καὶ λόγον μὲ τὴν σημασίαν τοῦ σκοποῦ, κ.ἄ. Μάλιστα, στὴν ἐποχὴ μας, ὁ λογοτεχνικὸς λόγος, ὁ ὁποῖος ἔχει ἀντιπαρατεθεῖ στὸ λογιστικὸν λόγο, κατακτᾷ ὅλο καὶ πῖθ πολὺ ἔδαφος, μέρος τοῦ ὁποῖου ἀνήκει στὸ ἀπέραντον πεδίου πού ἄλλοτε ἀποδίδαμε στὸ μυθικὸν λόγο. Ἡ σχέση ἀνάμεσα στὸ μυθικὸν λόγο καὶ στὴν λογοτεχνία εἶναι ἓνα σημαντικό θέμα πού ἤδη ἀπασχολεῖ πολλοὺς ἐπιστήμονες.

Μὲ ἄλλα λόγια, ἂν ὑπῆρξε καὶ ἂν ὑπάρχει ἀκόμη κάποιον πρόβλημα σχετικὰ μὲ τὸ μῦθος, αὐτὸ ὀφείλεται στὸ ὅτι περιορίσαμε τὸν λόγο σὲ στενὸν χῶρον, χωρὶς νὰ ἔχουμε ἀντιληφθεῖ πῶς ἡ οὐσία του εἶναι πολυσήμαντη καὶ προσφέρεται τόσο στὴν ἐγγύτητα (μὲ τὴν χρῆσιν τῶν ἐμπειρικῶν σχημάτων, εἰκόνων, μεταφορῶν, κτλ.) ὅσο καὶ στὴν πολύμορφον ἀφαίρεσιν.

Ὅπως προκύπτει ἀπὸ ὅσα ἀναφέρθησαν, τὸ ἑλληνικὸν θαῦμα δὲν ἀπορρέει ἀπὸ κάποιον ὑποθετικὸν πέρασμα ἀπὸ τὸ μῦθος στὸν λόγο, ἀλλὰ ἀφορᾷ στὴν ἐσωτερικὴ διάσπαση τοῦ λόγου, ἢ ὁποῖα προκλήθηκε τὸ ἀργότερον τὴν ἐποχὴν τοῦ Ὀμήρου καὶ τοῦ Ἡσιόδου καὶ ἢ ὁποῖα διασαφήνισε καὶ ἐμπλούτισε τὴν ἱστορικὴν σχέση τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸν κόσμον, ἀνοίγοντας στὴν πρακτικὴν τοῦ λόγου πολλοὺς δρόμους μὲ ἄπειρες πορεῖες, κατευθύνσεις καὶ προορισμούς. Τὸ ἑλληνικὸν θαῦμα ριζώνει στὴν διαπίστωση ὅτι ὁ λόγος, καὶ ὅ,τι μεταφέρει μαζί του (εἰκόνες, ἐνότητες, παραδείγματα, μεταφορές, ἐπιχειρήματα), ἐμπεριέχει τίς πῖθ πολλὰς φορὰς καὶ ψεῦδος, δηλαδὴ μετατρέπεται ἢ καὶ διαστρέφεται τὴν πραγματικότητά. Ἴσως, πρῶτοι οἱ Ἕλληνες κατάλαβαν τί εἶ-

δους αποκωδικοποίηση και επανόρθωση χρειάζονται για να μὴν τυφλώνεται ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τὴν ἐπιβλητικὴ παρουσία τοῦ λόγου καὶ ἀπὸ ὅ,τι αὐτὸς μεταφέρει. Μὲ ἄλλα λόγια, τὸ ἑλληνικὸ θαῦμα ἰσοδυναμεῖ μὲ τὴ διαπίστωση τὴν ὁποία κάποτε ἔκαμαν πρῶτοι οἱ πρόγονοί μας, δηλαδή ὅτι ἡ σχέση μας μὲ τὸ λόγο, μὲ τὸν ὁποῖο ζοῦμε καὶ στὸν ὁποῖο ὑπάρχουμε, προϋποθέτει καὶ νόηση καὶ σκέψη — μὲ τὴν ἀρχαία σημασία πὺ ἔχουν αὐτὲς οἱ δύο λέξεις, καὶ οἱ ὁποῖες διαμορφῶσαν, κάποια ἐποχὴ, καὶ ἀντιθετικὲς φιλοσοφίες, ὅπως τὴν πλατωνικὴ ἰδεαλιστικὴ παράδοση καὶ τὸ σκεπτικισμό¹³.

Ἐπομένως, τὸ πρόβλημα τοῦ μύθου ὀδηγεῖ σὲ νέο πρόβλημα, πῶς πολὺπλοκο ἀκόμη, πὺ συνοψίζεται στὴν αἰνιγματικὴ σχέση πὺ συνδέει τὸ λόγο μὲ τὴ νόηση καὶ τὴ σκέψη. Τὸ θέμα ὅμως αὐτὸ τὸ ἀφήνω γιὰ ἄλλη φορὰ.

13. Βλ. τίς μελέτες μου: «La problématique sceptique d'un impensé: *hè skepsis*», *Le scepticisme antique* (Actes du Coll. Intern. de Lausanne, juin 1988), ed. A. Voelke, Lausanne, 1990, 9-28· «Le scepticisme et la controverse entre *noësis et skepsis*», *Scepticisme* (Proceedings of the 2nd Intern. Symposium of Philosophy and Inter-disciplinary Research, Zacharo-Ancient Olympia, sept. 1988), ed. L. C. Bargeliotes, Athènes, 1990, 11-21.